

EMLÉKBESZÉD

CZINÁR MÓR

M. AKAD. LEV. TAG

FELETT

IPOLYI ARNOLD

RENDES TAGTÓL.

Olvastatott a M. T. Akadémia 1877. február 26-iki ülésén.

BUDAPEST, 1877.

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

EMLÉKBESZÉD CZINÁR MÓR

M. AKAD. LEV. TAG FELETT.

Elhunyt tagtársunk, Czínár Mór, kinek emlékezetét az Akadémia megtisztelő felhívására ünneplem, a mily igénytelen férfiú, egyszerű és szerény szerzetes volt, úgy sem számos munkákkal nem gazdagította az irodalmat, sem valami magas problémákat nem vetett fel és nem oldott meg.

Hatása mégis tudományos irodalmunk s az iskola terén eléggé jelentékeny volt, hogy a kegyelet tanulságul szóljon felőle, s a magyar irodalomtörténet megemlékezzék munkásságáról.

Különben sem hiányzott benne akár az a nagy tehetség, akár az erős és emelkedett szellem, melylyel egykor szerzete társai a tudományt századokon át fentartották és magasra nevelték. Ép hajtása volt a fának, melyen hosszú korszakon át az ismeret s irodalom egyedül a monostorokban s a szerzetesek által ápolva virágzott. Meleg sugara volt a fénynek, mely a barbár tudatlanság özönének sötét éjében pharosként még csak a kolostor cellájából világított.

De tagtársunkat csendes és rejlő életének igénytelensége, s a szerény állás mellett, melyet körében elfoglalt, sem fényes tehetsége, sem széles tudománya, sem vas-szorgalma nem vihette azon magaslatra, melyre szerencsésebb körülmények közt ily képezett nagy tehetségek és nemes szellemek emelkedhetnek. Egy Aleuin Nagy-Károly udvarában, vagy Aquinói sz. Tamás a párisi egyetemen ez által új tan- s tudományos rendszerek alkotóivá lőnek. Suger sz. denisi szerzetes apátnak VI. és VII. Lajos király kormánya élén ez alkalmat adott, hogy a gót stílt feltalálja és hozzá Franciaország történetemlékei első összegyűjtője legyen. Egy Theophilactusnak a Schedula artium szerzőjének, vagy Albertus Magnusnak és Bacon Rogernak a »De mineralibus« és »Secretis artis

et naturae íróinak, valamint annyi más híres szerzetes társaiknak, a Summistáknak és Sententiariusoknak, ily szerencsés körülmények arra szolgáltak, hogy a hittudomány és bölcsészet, a természettan és művészet terén új rendszerek és törvények, új ízlések, igazságok és tünemények, mai tudásunk mindannyi elemei- és eszközeinek felfedezőivé váltak; kezdve az astralis sphaerák járásának számításától egész a vegetanig s az óráig vagy akár a puskaporig.

Tagtársunk csendes munkásságának gyümölcse azonban, a mint szerényebb körben mozgott, még leginkább a tudomány azon igénytelenebb terén mutatkozott, melyen nagyérdemű szerzete híres maurinusi congregatiójának tudományos iskolája férfiai, a Mabillonok és Montfauconok, a D' Achery-k és Ruinartok, a Tassinok és Toustainok nagyszerű palaeographiai és diplomatikai munkálataikkal, patristikai és történetkútfői kritikai kiadásaikkal bővebb és tisztább kútforrást nyitottak a hittani és történelmi tudományok számára. És ha ezzel nem is alakították át a világ s az emberiség színét, mint egykor apostolkodó és térítő elődeik, a Benedekok és Bédák, a Vinfriedek és Asztrikok; de az országok és nemzetek történetének képét, kétségtelen, megváltoztatták.

E szakban maradtak fel Czinárnak is egyes kevés munkálatai. Ámbár másképp valóban terjedt universalis tanultságával és képességével, miben szintén annyira hasonlított középkori nagy szerzetes társai munkálkodásához, a tudománynak majd összes tereit bejárta, s annak gyümölcseit irodalmi művekben is, habár nagyobbára kiadatlanul felfagyta.

De a néhány munka és compilatio is T. Akadémia, mely tőle kiadásban ránk maradt, így is alig ismerve már más, mint a hü és hálás történetbuvár által, távolról sem képezhetne igényt arra, hogy ez emlékbeszéd ily hangzatos és világra szóló nevekkal említse fel s ünnepelje a kevésé ismert s még kevésbé olvasott szerény epigont; ha nekünk nem volnának igénytelenebb és korlátoltabb munkásságu férfaink is, egyebek hiányában oly becsesek, mint más szerencsésebb nemzeteknél a magaslatok színvonalán álló legnagyobbak.

Egyébkint is a tudomány s iskola ily szerényebb alakjai csendes munkásságával szemben a megemlékezést s az iroda-

lomtörténetet nem vezérelheti megítélésükben csupán az írói sűrű tevékenység, nem kiadott munkáik száma, vagy nevök hangzatos divata. A mérvadó szempont ebben csak a hatás lehet, melyet munkásságuk a tudományos szellemre, s ez által a nemzeti művelődés fejlődésére gyakorolt. Mennél kevésbbé szembetűnő ez, minél kevésbbé látható a felszínen, annál erősebben kell, úgy vélem, rámutatni az emlékbeszédnek és világgosságra helyezni az irodalomtörténetnek; hogy felismerje hatásukat és számba vegye a nagy közönség előtt elrejtett tényezőket.

A kegyelet kötelessége és tanulmányaink érdeke parancsolja, hogy erőt és tanulságot merítsünk, s irányt mutassunk munkálkodásukból jelen tanulmányaink s a jövő számára. Megszenteljük s ünnepeljük a mi bennök jó és nemes, a mi a közönséges irodalmi színvonalon felül magasabbra emelkedett, korukban tudományos kellékét képezett, vagy csak szükségét pótolta. Felmutassuk egyszersmind ezzel tudományos irodalmi iskoláink körében a tényezők állását és hatását.

S e tekintetben vélem épen érdekesnek, T. Akadémia, nemzeti irodalmi és történelmi iskoláink multja fejlődésének mozzanatai jelzésére nézve Czinár Mórnak nem annyira életét, mint inkább tudományos pályája- s állásának jellemzését. Elmondhatni erről bátran, hogy igénytelensége daczára is egyike volt ő azoknak, kiknek a legjobbak és legnagyobbak érdemében is e téren részök volt. Horum pars magna fuit mondható róla is, ha tudományos irodalmi iskolánk s életünk akkori tényezőiről van szó.

S itt ezen irodalmi iskoláinkkal különösen nemzeti történelmi iskoláinkkal jelezve munkásságát, megbocsátják önök, ha kissé magasabban és távolabb kezdem, hogy az ünnepelt férfit ezek közt méltó keretébe helyezhessem.

I.

A virágzó irodalmak rendszeren a jó és termékeny nemzeti irodalmi iskola növényei. Nálunk pedig számos hiányaink mellett, semmiben nem volt talán nagyobb hiány, mint hagyományos irodalmi iskolákban. A nagy elmék korukat megelőzve

meteorokként fel- és letűnve, korszakias hatással lehetnek; de rendes munkásságot ritkán alkotnak. Homer nagy eposát csak a cyclikusok előzik meg és követik. Dante és Shakespeare kiváló nagysága egymagában áll. Bár az egyik énekeit már korábban, mint panasolja, az öszvérhajtó is dallá eltorzítva; s a másik szindarabjait is megtapsolhatta közönsége; de nyomukban iskola még korukban nem támadt. — Korszakuk szélén állva a multnak összes bölcsesége viszhangzik még bennök, a mint lángelméjük jóslelte erejével összefoglalva már az új és ókort, új irodalmi eszményeket idéznek fel és alkotnak. Valamint századokra szól hatásuk, századok napja érlelheti meg csak új gyümölcseiket. A nagy irodalmak gyökere azért mindig a traditionalis nemzeti irodalmi iskolák talajában áll. Hogy a francia történelmet Thierry és Guizot, az irodalomtörténetet Villemain és Geruzet vagy Nisard munkáikban oly művészi magaslatra emelhették, azt százados nagy történetiskolájoknak köszönhették; mely Eginhard, Suger és Froissart műveivel kezdetét véve, a maurinusok óriási munkálatai s a Histoire Littéraire által nekik már a XVII. században oly erős és mély alapot vetett.

Nálunk szegény és szórványos irodalmi és tudományos életünkben, alig mutatkozott egy-egy irodalmi iskola. Kronikáink és legendarinsaink is majdnem egy családra vihetők vissza. Mennél mélyebben ereszkedünk példányaik vizsgálatába, annál szomorúabban tapasztaljuk, hogy nemzeti történelmünk középkori szövegei és nyelvemlékeink kevés kivétellel csak néhány eredeti codexnek másolatai és fordításai vagy rövidletei. Renaissance-irodalmunk, mint idegen átültetett füvegházi növény, bármily búján és dúsan hajtott, s valóban dúszabban mint eddig véltük, csak kevesig tartott. Pázmány Péter és Zrínyi Miklós nyelvök prosájában és költészetében elsők alkottak ugyan nagyságukhoz méltó, de csak szűk körű és röviden tartó iskolát. Azontúl csak tudós jezsuitáink a Hevenessyek és Kaprinayak, a Prayak és Katonák nagy történelmi iskolája érdemel említést. A bécsi testörök s a debreczeni grammatika iskolái, a Kazinczy és Kisfaludy, a Tudományos gyűjtemény és Minerva, az Aurora és Athenaeum-körök, és legújabb népszerűbb és művészebb, nemesebb és nemzetiebb

irányu költői és történelmi iskoláink csak korunkban keletkeztek még, és mai újabb irodalmi kezdeményeinket képezik, melyekről csak remélljük, hogy fognak majd a jövőnek iskolát hagyni.

A mi e közt a történetbúvárira nézve valóban meglepő az, hogy középkori számos és nagy monostoraink irodalmi és történelmi iskoláiból is alig maradt ránk valami. A középkori historiographia bölcsője és fészke mindenütt sajátlag e monostorokban volt. Mig nálunk összehasonlítva a nagyszerű irodalmi kincsesel, melyet a világ más népeinél termeltek, s a nemzeti tudomány alapjául áthoztak, elenyésző keveset hagytak ránk. Alig maradt fel valami annaleseikből, s alig egy nekrológium is. Már légrégebb krónikáink is csak a liber regiusokra hivatkoznak. Kétségtelen, hogy a legtöbbet a százados kül- és belharczok dúlásai és lángjai emészthették el, melyek egyetlen monostorunk vagy káptalanunk ily kincsét sem hagyták érintetlenül. Lehet, hogy sok ott veszett összegyűjtve a királyi könyvtárakban, és Mátyás Corvinájában. De a háboru és tűz és hozzá még a gondatlanság más felé is pusztított mindenütt a világon; ha talán nem is oly erősen, mint Magyarország, hol török és tatár járt egész korszakon.

Máshol alkalmilag elmondottam véleményemet, szemben e ténnyel, mi lehetett az oka, hogy középkori hazai monostori feljegyzéseink, krónikáink és nyelvemlékeink codexei nagyobbára a domonkosiak és pálosok vagy ferencziek művei. Mig régebb benedeki, premontrei és zirczi nagyobb és dúszabb monostoraink e nemű irodalmi működéséből oly kevés maradt ránk. Alig egy-két író neve, alig egy-két codex. Ámbár ezek közt épen egyik a legbecsesebb, nyelvünk legrégebb emléke a halottbeszéd codexe a benedekiek műve.

Történetünk felelhet e kérdésre. Sz. Benedek fiai mióta beléptek Magyarországra térítettek és tanítottak. Ily korszakból másutt, például Németországban Vinfried Bonifác apostoli korából, sem igen hagytak magok után codexeket. Majd a térítés és tanítás közt, a mint a királyi palotától a nép kunyhójáig be- s kijártak, csakhamar az állami functiók, a köz- és magánjog, az administratio és jogügyletek közegeivé váltak, kétségtelenül vallásos erkölcsi fölényök és tudományos

képességek hatása által és más alkalmasabb organumok hiánya miatt. Királyi jegyzők és cancellárok, majd országos és hiteles helyi közjegyzők lettek. Minden nevezetesebb monostor iskolája mellett ott állott az országos megyei és vidéki levéltár is, s mint ilyen, a monostor egyszersmind, hogy mai nevén nevezzük, közjegyzői s ugyszólván telekkönyvi intézmény és hivatal volt. Minden köz- és magánjogi hiteles actus, minden jog- és birtokváltozás, vagy terhelés, ígtatás, átvétel-osztály, szerződés és végrendelet, tanuvallomás s okmányhi telesítés, átirat és másolás itt készült és ment véghez.

Fenmaradt és bizonyára csak a legkisebb részben vagy többnyire már idegen kézen fenmaradt levéltáraink ezer meg ezer okleveleinek fogalmazói és leirői szerzetes-társaik voltak. S ugyanannyi közülök még mindig tanítva s a szentigét hirdetve, a lelkipásztor hivatását végzé, míg mások az iktatásoknál és határjárásoknál örökösen járták a vidéket. A legelőkelőbbek az udvart lakták, ennek vagy az országos kormányzatnak kíséretében egyre utaztak országszerte, a mint akkor a fejedelmek s az országkormányzói bírói szék- és gyűlhelyeiket változtatták megyéről megyére. De e monostorok lakóinak java még azontúl is folytonosan külföldi követségben járt és főpásztori székeket töltött be. Nem lehetett ezekre akkor náluknál képesebb s alkalmasabb egyéniségeket találni. A szerzetes bárhová vett is diplomatiai küldetést, sehol sem volt idegen, a legtávolabb országban is mindenütt testvérei közé jutott; szerzete monostoraiban otthon volt. Mindannyian beszélték a közös latin nyelvet. A legjobb tudomást is egymástól szerezhették meg az országokról s udvarokról, melyeknek legfőbb hivatalait itt is, ott is társaik viselték.

Nem volt ez ugyan másképp másutt sem, ha nem is oly nagy mérvben mindenütt, mint nálunk. Ott korábban kivált a polgári szervezet. Míg nálunk, hol soha sem volt elegendő kéz s erő a munkára, s ennek java is az ekével és karddal foglalkozott, nem csoda, hogy monostoraink kiválóbb férfiai a kormányzás és cultura feladatok, az iskola és egyházi művészet mellett annyira el voltak foglalva a folytonos megfeszített erőt igénylő hivatalos irodai munkával, hogy azonfelül nem igen értek rá a codexek írására.

Annál inkább ráérték már a későbbi domonkosiak és ferencziek, a pálosok és ágostoniak. Monostoraik nem lévén hiteles helyek, a mint bővebben foglalkozhattak irodalmi munkássággal, úgy tőlök ered még a legtöbb történetfeljegyzés és codex is. Kolostori évkönyveink számosabb töredékeit, legendariusaink és magyar nyelvemlékeink legérdekesebb példányait leginkább nekik köszönjük. Kolostoraik és szerzeteik szorosabb és egy főnök alatt való összetartozása jobban előmozdítá s fentartá történetírásukat, mint a benedekiek nagyobbára fejedelmek és főurak által alapított családi monostorai külön apátságaiknak önállása. Míg amazok nőszerzeteik számára is utalva voltak a nép nyelvén magyar könyveket írni használatukra; a minék most számos nyelvemlékünket köszönhetjük.¹⁾

Ezek képezik, t. Akadémia, krónikáink és egykét homilariusunk mellett első irodalmi iskoláink összes emlékeit.

Ámbár feltalálhatók ezek nyomai olykor még hazai okmányaink ama száraz szövegeiben is, melyek sokszor a mint történelmünkre és helyiratunkra, jogrűgiségeinkre és műemlékeinkre, társadalmunkra s nemzeti egész életünkre azon kor egyedüli dűs adattárát képezik; ugy ezen irodalmi iskoláinkat is véletlenül és öntudatlanul még olykor elárulják. Schematikus szövegmintáikban is akárhányszor ráismerhetünk írója iskolájára. Felismerhetjük, hogy a scholastika melyik hittani s bölesészeti irányához tartozott. A hivatalos irály, a stylus curialis bevezető formuláiból kivehetjük még nemcsak azt hogy melyik akkori híres Summa curiaet, Liber dictaminum vagy Ars formularis szövegét követte. Hanem sokszor a czikornyás bevezetés szólamaiban, melyekkel az isteni gondviselést, a királyi hatalmat, az egyéni érdemeket s erényeket, a vitészeget és hűseget, a bőkezűseget és feláldozást mindannyi paraphrasisokban dicsőíti, kiolvashatjuk még azt is, hogy a középkori scholastikai két nagy felekezet melyik irányának; a nominalismus vagy a realismusnak, az idealismusnak vagy a mysticismusnak volt-e hive? Eriegenát és Canterbury Ansel-

¹⁾ Lásd szerzeteink ezen irodalmi működését s a felhozottakat adatokkal kímutatva általam: Adalékul a Pálosok magyar történetíróihoz, és Adalékul a Domonkosok magy. tört. Magy. Sion I. és követ. köt.

mot, vagy Roscellint és Baco Rogert követte-e? Thomista vagy Dun-Scottista volt-e? Iróik kétségtelenül a híres külföldi iskolákon tanult férfiak voltak, vagy legalább a hazai tanodák ily mestereinek tanítványai; kik a mint mestereik szavára esküdtek, úgy tanaikat is írataikban sokszor elárulják.

Más tudományos emlékeink hiányában, monostori és királyi irodáink okleveleinek ez irányban vizsgálata, új világot deríthet még hazai középkori irodalmi és tudományos iskoláinkra. Mert nemzetünk és államunk az európai tudományossággal nemcsak mindig solidaritásban volt, de ekkor még vele lépést tartott, sőt többször színvonalán állott.

Erre mutatnak még maig e kori hazai egyházi monostori műemlékeink is a művészet terén. Mindenütt itt és ott, a tudományban és művészetben, valamint az állami és közéletben észrevehető ugyan a kisebb korlátoltabb arány a külföld nagy és bő alkotásaival szemben; melyet egy ily kisebb országban és műveltségét a többenél később szerzett nemzetnél, mindenki természetesnek fog találni. Bizonyos józan mérseklet jelzi ezt mindenben, kezdve akkori székesegyházaink basilikáitól, egész a monostori művészetig, irodalomig és iskoláig.

De hogy azért a cultura színvonalán álltunk még a renaissance korszakában is, mely nemcsak hamar köszöntött be nálunk, részben már az Anjouk, Cesarini Julián és Aeneas Sylvius hatása alatt, hanem páratlan, ámbar mesterséges virágzásban mindenek fölött diszlett Mátyás korában. De így is idegenszerűn bár és importáltan, mint mindenütt, mégis egész nagy irodalmi és műiskolát alkotott hazánkban. Nemesak főpapi tudósaink, Vitéztől és Janus Pannoniustól kezdve Oláhig és Veránczig vetélkednek Italia renaissance-iróival a verselésben s ékesszólásban, az epistolographiában s a történetírásban; sőt a művészetben és a természettudományban is; melyben hasonlóan egy eddig még ismeretlenül maradt nagyobb mozgalom támadt Budán s a püspöki udvarokban, melyet egykor talán máshelyt lesz alkalmam ismertetni. De itt vette már kezdetét, a mi most legérdekesebb ránk, újabb historiai iskolánk is.

Az idegen Bonfinis hatása döntő s iskolája határozó volt historiographiánkra. Mert messze maguk után is hagyva őt, elegantiai magáslátán fejlődve követik még Isthvánffy és Forgách, Brutus, Szamosközi és Zsámboki.

E mesterkelt irány csakugy nem tarthatta fel magát nálunk, mint másutt. Végre is izetlenné lönek a Brutusok és Caesarok, a Liviusi, Sallusti és Tacitusi utánzások stylgákorlatai a komoly történetírás terén; melyek a világ legapróbb országai forumán és rostrumán csinált szónoklataikkal a Catókat és Cicerókat, csataterükien a Scipiókat és Hannibalokat szerepeltetik tógában és sagumban. Miután ez irány nemesítette ugyan classicismusi elemeivel az izlést, de megakasztotta a természetes fejlődést, nem soká túlélte magát. Lejártával kezdődik az elfogulatlanabb tanulmány, a vizsgálat és kutatás. Amint nem volt többé a főszempont az, miképen levelezett Cicero és verselt Horác, mit mondott a mezei gazdaságról Varro vagy Virgil, ezek mint irálygyakorlatok átmentek a humanista tanodába s a nemzeti irodalmakra; míg a természet- és történettudomány terén kezdetét vette a realisabb tényeknek megfelelő tapasztalati és kritikai buvárlat.

A történelem terén ezen iskola világszerte a francia benedekiek maurinus congregatiója szakszerű nagy munkálataival kezdődik.

Midőn még tudományos akadémiák nem léteztek, vagy a keletkezők csak szép szellemek üres divatos udvari költészetének székei voltak, alig lehetett megfelelőbb institutiót képzelni a történelmi iskolára, mint a maurinusok ezen monostori és szerzetesi congregatióját; hol a történetanyag, az okmányok és codexek, az annalesok és krónikák felhalmozva állottak, s az adatrendezés és kiadás, a segédtanok és kutfőkritika egy képezett és hagyományos iskola megfeszített munkálkodását igényelte.

Mire a benedeki szerzetes Tarrisse a congregatio ezen irányát megalapította, Richelieu bibornok csakhamar felismerhette a francia kormány élén annak horderejét; s épen úgy támogatta, mint az Akadémiát. Mind a kettő tanúságot tesz amaz államférfiui magas felfogásról, mely a nagy uralkodóknál már Julius Caesar és Augustus óta, Nagy

Károlyig és Mátyásig nyilatkozott, hogy a hatalom és kormány gondossága legméltóbb tárgyának és legmagasabb díszének tartották a tudományt.

A maurinusi intézmény is ezen új s a világnak eddig példátlanul legnagyobb történetiskolája így csak hamar felvirágzott. Egy század lefolyta alatt több mint száz kitünő munkást adott és közel ezer munkát termelt a történetírásnak. Csak említenem kell Mabillon és Martene, Durand, D'Achery és Bouquet; az Antiquitatum, s a Spicilegiumok, a Rerum Gallicarum és Francicarum scriptores szerzői neveit, hogy a tudományos vizsgálat ezen óriásainak emlékezetét felébresszem a szak tudós előtt; és hogy az antik classikai és ó keresztény patristikai, a középkori historiai és diplomatikai nagyszerű publicatiók foliansainak ezerekre menő kötetei sorát állítsam elé.

Kiegészítette még e nagyszerű munkásságot a támadás, melyet ellenében a jezsuiták Papebrochval élőkön újabb kritikai irányukkal kezdettek. És mely hasonlóan egy még nagyobb monumentalis műnek, e világ eddigi legnagyobb e nemű vállatának, Bolland és folytatói a Bollandisták »Acta Sanctorum« maig folyó s a Belga országgyűlés költségével segélyezett kiadására vezetett.

A maurinusok iskolája a művelt világszerte mindenütt vízhangra talált, új fordulatot jelzett, s a történetkutfők kiadása mindenfelől özönlött. Csak hozzánk nem hatott. Csak mi nem követtük már ekkor többé nyomon az európai tudományos áramlatot. El voltunk jobban mint valaha szigetelve az európai művelődés lendületétől. Élet-halál harcztot vívtunk már ekkor régóta itthon az idegen elnyomások és vallási küzdelmek közt. Épen akkor, körülbelül, midőn a maurinusok 1621. táján megkezdették csendes munkálkodásukat, nálunk Pázmány és Alvinczi hitvitái hangoztak még, Bethlen és német zsoldosok fegyvercsörgése hallatszott csak. Legfőlegb egy két hivatott történetíró, mint Istvánffy írta volt már meghányatott kora történetét, s egy két tevékeny vagy megbukott államférfi és hadvezér, Illyésházy és Homonnay stb. jegyeztette naplóját s szerkesztette emlékiratait. Ez mind az ami akkori historikai kísérleteinkből fenmaradt.

Egykori híres monostoraink celláiban és a stuba scripto-

riában már időnkint csak a harc rövid zaja s a halál és pusztulás hosszú néma esendje uralgott. Még a renaissance-korszakban kezdettek ezek sajátlag nálunk is, mint a külföldön elpusztulni. Ugynevezett commendatariusok foglalták el az apátságokat, s az elszegényedett régi dynasták és családok ifjabb gyermekei appanageul nyerték családi monostoraik javait. Majd a fejedelmek vonták magukhoz s a betolakodó idegen renaissance parasit íróknak adták hódoló odáik és prozájok vagy hízelgő historiáik béreül. A többit azután, hogy talán megmentsek az országnak s egyháznak, a királyok, országgyűk és főpapok foglalták el. Többé azonban nem írtak benők sem tudományt sem történetet. Ámbár emlékezem egy okmány adatára, mely hasonlóan ily commendator által elfoglalt apátságban a zirczi béli monostorban még ekkor is két szerzetes író, scriptort nevez a többi közt; ámbár az hiteles hely sem volt.

Csak a későbbi szegényebb kolduló szerzetesek, kiknek monostoraira senki sem fanyarodott, írták még ekkor javában annaleseiket, legendáriusokat, postillákat és pomeriumokat, mint Temesvári Pelbart és Magyar Mihály, a segesvári domonkosiak s a pálos kolostorok.

A benedeki, pannonhalmi stb. apátságok is már régóta idegen administratorok és gubernatorok alatt állottak nagyobbára; kik a jövedelmet szedték, de monostoraikkal nem sokat gondoltak. Közben egy-egy apát behelyezve megkezdte ismét a helyreállítást és reformot, mint Tolnai Máté. De ekkor már a mohácsi vész előtt s utáni közvetlen korszak, mely mindenfelé csak pusztulást jelzett, többé ennek sem kedvezhetett. Sinan pasa ehhez még bevéve a század vége felé a megostromlott monostort elpusztította, s végső műemlékeit is lerombolta. Betérve a remekművű egyházba, midőn falfestményeit és szobrait megcsodálta, Zádori kapitánytól kérdezve, hogy miféle dolgok ezek, a kapitány azon válaszára, mint Alvinczi Péter beszéli, hogy azok az apát istenci, a feldühödött pasa parancsára hátán kellett az apátnak a szobrokat egész Tarisznyavárig kihordani. *)

*) Ipolyi Veresmartý munkái s élete 517.

De akárhányszor pusztult is el, akárhányszor üzték ki szerzetes lakóit, másnap megint csak visszajöttek s rakták újra a fészket, helyreállították ismét a szentélyt; mint Resina és Torre del Greco lakói, ha a Vezuv lávája akárhányszor elborította kunyhóikat és szőlőiket, holnap eltakarítva a salakot megint építik a házat s ültetik a szőlőkertet. Vagy mint Sorbonna és Salamanca híres tanári mondata szöveg, melylyel előadásait rendszeresen kezdték sicut heri diximus; és: ubi heri finivimus, ibi hodie incipiemus.

Pannonhalmán is így történt. A XVII. század közepe felé, midőn a maurinusi intézmény felvirágzott, ott is újra némi irodalmi mozgalmat vehetünk már észre. Egy két apát törekvése tűnik fel egymás után ez irányban, Pálffy Mátyásé és Mager Placidusé. Mint Richelieu bibornok befolyása a maurinusoknál, úgy itt is Pázmány iskolájának hatása félre nem ismerhető. Ráműtattam már Veresmárti Élete és Munkái leírásában, mily élénk tudományos s irodalmi viszonyt folytatott a pázmányi iskola ezen egyik nevezetes irodalmi egyénisége, az akkor újra szervezkedő pannonhalmi monostor tudós férfijaival. Ezek munkái írása s megjelenése iránt a legnagyobb érdeket és részvétet tanúsítják, mint levelezése mutatja, melyben őket készülődéseiről s kiadásairól tudósítja; oda küldözi tudós szerzeteseikhez kéziratait átvizsgálásul és javításul. Könyveit és kéziratait nekik hagyományozza; s általában szerzetük helyreállítása s a tudományok nálunk felélesztése iránt a legnagyobb érdeklődéssel viselkednek. De mások is a nemzeti irodalom hívei közül így látogattak akkor, úgy látszik, e helyet. Nemzeti irodalmunk egyik legnagyobb alakjának és felkentjének Zrinyi Miklós a költőnek, államférfi- és hadvezérnek egyaránt márványra s aranybetűre méltó nevét legalább így találjuk sajátkezűleg bekarcolva az egyház porta speciosája márvány oszlopai egyikének, számos és érdekes sgrafitti feliratai közt.

De e kezdetet ismét megakaszthatták külső küzdelmeik: a birtokfoglalások és visszaszerzések; melyek akkor mindenütt az egész országban mindent elfoglaltak, a mi még létezni s élni akart. A tudományos és mű-szerzeményekről és mozgalmakról is hallunk azonban még mindig e közben. Ve-

resmárti kézíratain kívül is Kaprinay nagy éremgyűjteménye, Kolinovics collectaneai így szereztetnek meg a monostor számára. Az apátok egyike alatt az egyház és jobb művészi irányban restauráltak. De a tudományos és irodalmi mozgalmat nálunk ekkor már legnagyobb részt a jezsuiták ragadták magokhoz. Ők lettek kutfő-gyűjteményeik és feldolgozásaik által a magasb magyar történelmi iskola első megalapítói. Elég Hevenessy és Kaprinay, Wagner és Timon, Pray és Katona nagy levéltári és diplomatikai kutatásaikra és készleteikre s az ezzel nálunk párhuzamosan haladó anyag feldolgozásra utalnom.

E munka közt lepte meg egyelőre mind a két szerzetet II. József kolostortörlése. De ha ez megakasztotta is a készülődő iskolát, megszakasztani többé nem volt képes. Az elűzött szerzetesek tudományos iskoláik hagyományait átvitették az új életkörbe is, a tanodai s egyetemi tanszékekre és irodalmi munkálkodásukba, Pray és Katona és társaik folytatták nagy munkálataikat, zavartalanul sőt érintetlenül a josefinismus s a nagy francia forradalomnak, vagy a rá következő újabb romanticismus- és hypercriticismusnak éretlenebb vagy ferde irányaitól, melyek részben már Feszlernek és Engelnek, vagy Martinovicsnak és Berzeviczynek tanulmányaikba többé-kevésbbé belevegyülve fejüket megzavarták s a gyengébb szelleműeket magokkal ragadták.

S a magyar benedekiek is most nyolcz százados diós multjuk után, midőn már eltöröltettek, értek csak rá és kezdék megírni történetüket. Most már lett volna idejük: Deus nobis haec otia fecit elmondhatták; de nem volt többé sem levél- sem könyvtárunk hozzá. A szerzet egyik derék tagja Fuxhoffer Demény, mint asszofői plebános, megkísérté még így is magában a munkát, mely mint valódi eszmény és mabilloni vállalat állott lelke előtt, s megalkotta vele két ivrét nagy kötetben, úgy mint tehetette, Magyarország Monesteriologiáját.

S ez volt, T. Akadémia, a nagy mű, melyet Czínár Mór újabb átdogozása és kiadása az okmányok és kutfők nyomán a magyar történetirodalomnak egyik kutfőjévé és mellőzhetlen segédkönyvévé tön.

Rendesen azonban így, a történeti élet korszakait bevezető nagy katastrofákkal kezdődik az új történetírás. Nemzetünk közel múltjának korszakias eseményeivel kezdődött újabban nálunk is az öntudatosabb nemzeti történelmi irány. És midőn legújabbán Monte Casino, Cavi s a többi más benedeki olasz híres kolostorok, a tudományoknak mindannyi bölcsői és közel ezer éves tanyái eltörültettek, hasonlóan maig nem szűnt meg ezzel munkálkodásuk. Nagyszerű publicatióik a Bibliotheca Casinensis s a Longobard és Normann okmányokkal kezdődő Codex Diplomaticus Cavensis szerzeteseik legújabb fényes és tudós műveinek kötetei még egyre most jelennek meg. Csak a címlapra tűztek egy új czimert, a levágott terebélyes fa törzséből kiviruló ágat, e jelző felirattal »abscissa viret.«

Így történt nálunk is ekkor szerzeteink eltörlése után készülő történelmi publicatióival. Mert ami Casinót illeti, ott ugyan addig is míg a fa élt és virágzott, sem történelmi, sem tudományos kiadásaiban nem volt hiány. Vannak országok és nemzetek, melyeknek egész történelme maig nem vetekedhetik Casino azon történetírásával, minőt Gattula régibb vagy Casovita (Codicis e le Arti a Monte-Casino) és Tossi újabb műveikben kiadtak. Valaminthogy Casino irodalma és művészete nagyobb szolgálatot tett a tudománynak és művelődésnek, mint egész országok és nemzetek irodalmi- és művélete. Méltán veszi fel maig minden műveltebb társulás Casino nevét, mint a tudományos egyletek Plato Akademiáját.

II.

Mire azonban a magyar Monasteriologia s vele benedeki apátságaink története eltörlésök után elkészült, ekkor már ismét újra a szerzet is e század elején visszaállított. S ezzel kezdődik sajátlag a pannonhalmi új irodalmi iskola és Czinár munkálkodása. Az ébredező nemzeti szellem, a tudomány s irodalom egyik kitünő telepe lőn e monostor. A ki Kazinczy és Guzmics megragadó levelezését s az előbbinek érdekes pannonhalmi útját olvassa, az tudja, mily erős és biztos foka, mily meleg fészke volt akkor e hely, a szárnyát

próbálgató s röptülésre kelő újabb magyar irodalomnak. S azon férfiak elsői közt állott akkor Czinár Mór is, mint a legjobb és legtevékenyebbek egyike, kik ott a tudományt és iskolát, a hazai történelmi vizsgálatot s az irodalmat mindjárt első kezdeteiben felkarolták s ápolták.

A visszaállított szerzetnek is mindjárt egyik első növendéke volt. A magyar királysággal egykoru szerzet, mely annak már bölcsőjénél állott, s a magyar kereszténységnek ugyszólván szülője és dajkája volt, még nyolcz század múltán s eltörlése után is annyira tisztelt és népszerű maradt, hogy midőn 1802. helyreállott és felhívást hirdetett a belépni kívánó növendékek felvételére, mindjárt 103 kitünő tanuló ifju jelentkezett. A felvett és belépő első negyvenkét növendék s annyi későbbi tudományos és irodalmi nevezetesség közt ott volt Czinár is. De ő már ekkor is, ámbár gyenge, vézna s oly fiatal és kicsiny volt, hogy szinte tréfából mutogatták a kis fiut főnökei mint papot, annyira kitünt, hogy tehetségei- és jámborságaért külön, a nélkül, hogy a vizsgára jelentkezett volna, ezen kívül vétetett fel. A kiváló tehetségű és vasszorgalmu gyermeket már akkor vallásos buzgósága is ajánlotta.

Mély s élénk vallásos érzetét már szülőitől öröklötte. Családja eredetileg buzgó protestans család volt, melyet mozgalmos életében vallásos küzdelmek jellemeztek. Ősei a családi hagyomány szerint a XVII. század elején költöztek Magyarországra. Midőn II. Ferdinánd Prágát bevette s a cseh felkelőket leverte, a száműzött protestansok s egyéb dissidensek, menoniták, anabaptisták vagy morva testvérek közt voltak ősei is, hajlandóbbak megválni hazájuktól, mint valásuktól ¹⁾. Magyarországon keresve menhelyet, itt mindjárt az ország határán bizton megtelepedhettek, Szokolczán és vidékén a Fehérhegység alján. Hol a legújabb időkig és részben maig állanak még az anabaptista telepek, közös udvarokban és házakban együtt lakva és mint iparosok folytatva a mesterséget, melyet ezelőtt közösen is űztek, mintegy az újabb communista phalanstérek eszményének megfelelő, de

¹⁾ Quum religionem nollent, regionem mutare coacti sunt, mond Czinár előttem fekvő sajátkezű önéletiratában.

azt jóval megelőzött modorban. Czinár atya is mint ily posztós közösség tagja üzte még mesterségét a múlt századnak hetvenes éveiben Szakolczán, hol később már a város polgára lett.

Épen oly erős volt családjában még a hagyományos vallásos ragaszkodás. Buzgó protestánsok és bibliaolvasók, szigorúan erkölcsös és vallásos istenfelő életiek voltak. Czinár nem egyszer mondá még aggkorában is, hogy gyermekeiben magába szívott puritán vallási szigora nevelte annyira hajlamát a szigorúbb aszketai s önmehtagadó szerzetes élet iránt, mely ifjusága komor és erős valláséretének eszménye volt. A buzgó gyermeket, ki már zsenge korában áhitattal és megindulással énekelte a zsoltárokat, a szentély fensége megragadta s erősen vonzotta magához. Sajátságosan e mély vallásos érzet vezette családját vallása azon változtatására is, mi Czinár jövő életére nézve döntő befolyással volt. Anyja oly buzgó híve volt még felekezetének, hogy midőn atya élete végén a katolikus hitre tért, a még kiskorú gyenge hajadon, elijedve, nehogy ő is vallását változtatni legyen kénytelen, szülői házát és rokonait elhagyva, alattomban a harmadik megyéig futva menekült. De végzete elől nem menekedhetett. Mintegy huszonöt év múlva, már mint boldog és tisztcsaládanya, Szakolczán felekezete népes egyháza köréből nem csak maga kivált, hanem férjét is és gyermekeit a katolikus hitre térésre bírta. Czinár azontul új vallásának mély befolyása alatt nevedett. A szakolczai evangélikus gymnasiumból kilépőnek tanárai a katolikus iskolában expaulinus szerzetesek, pártfogója Véglessy a város bírása volt.

Mire Szakolczán már kitanult, egy napon Faber Antal, atyáink előtt jogtanisajátságos előadásairól valamint munkáiról és latin improvizált verseiről ismeretes tanár, felszedte a tehetséges fiút és magával vitte Győrbe, hol akkor tanított. Itt a buzgó Salamon László kanonok vette magához. Most vallásos heve és lelkesedése vezette a szerzetbe. Ájtatos gyakorlatok és hittanulmányok mellett itt minden idejét az atyák iratai és szentek élete meg a classikusok olvasásában töltötte. Oly előmenetelt tett már ezekben, hogy szerzete alapítójának, szent Benedeknek életét egyre olvasva és példáján buzdulva, nagy verses műben, mely mintegy kétezer distichonra terjedt, ihlettel és lelkesedéssel

énekelte meg. Zsenge munkája, mely később a francia berohanás és megszállás alkalmával odaveszett, tudós apátja és öregebb szerzetes társai előtt is, kik szerzetők szentjei életében s a latin verselésben egyaránt jártasak voltak, oly figyelmet gerjesztett, hogy a tanulmányait alig végzett s ifju kora miatt még fel sem szentelt növendéket, szerzete éltesebb tagjai elébe a nagyszombati gymnasium első tanszékére a humaniorák és költészet tanárává helyezték.

Már ekkor költeményében, vallásos s ihletett lelke előtt szerzete regenerációjának eszménye lebegett. Előtte állottak a nagy eszmék és tudományos intézmények, melyek azután az ő s erre hivatott kitünőbb szerzetes társai közreműködésével Pannónhalmán a nagyszerű könyvtár és muzeumok felállítással csakhamar a tudomány, irodalom és művészet terén egymásután létesültek. Mint Fuxhoffer előtt a magyar monasteriologia megírásában, úgy az első apát Novák Chrysostom előtt is a szent Istváni okmány védelme kiadásában már Mabillon s a Maurinusok nagy férfiai tudományos munkásságának eszménye állott. Az utóbbinak munkája új kiinduló és forduló pontot idézett elő ama nagy vitában, mely a magyar diplomatikai tudományt megalapította. Schwartner a diplomatikai tan első szerzője nálunk, mint tanára a magyar egyetemen, lelkesedéssel szólott mindig arról, mily büszke volt hazájára, midőn a göttingai főiskolában tanulva, e tudomány megalapítójától, Gatterertől hallotta dicsértetni a magyar tudósok diplomatikai ismereteit, melyeket a benedekiek Novákkal élükön és más tudósainkkal együtt ez irodalmi harcban kifejtettek. Híven a maurinusi, ezen tudományos irányhoz, amint a szerzet visszahelyeztetett, első gondja volt régi levél- és könyvtárát visszaállítani. De az utóbbiból már csak mintegy hétszáz s néhány könyvet szerezhettek vissza. Pedig, hogy mily dús volt eredetileg ily kincsekben, mutatják az okmányok, melyek szerint már szent Istvántól nyerték első könyveiket. Sz. László király egyik okmánya egymaga hetvenkét könyvet nevez a XI. századból czímeivel, melyeket ő adományozott vala. De ezt egész sor követte már akkor, mint még fennmaradt okleveleink is tanúsítják.

Hozzákezdettek tehát a könyvtár új beszerzéséhez. Nagy

kitartással, gonddal és költséggel a hazai és külföldi könyvpiaczen rövid idő alatt mintegy hatvanezer kötetet gyűjtöttek össze mindjárt tudományos munkálataik alapjául. A könyvtárnoksággal s a könyvtár rendezésével, felállításával és kezelésével mindjárt ekkor, már 1811. Czinár volt megbízva. De ez egyelőre, midőn a könyvek szűk cellákban egymásra halmozva feküdtek s nagyobb helyiség hiányzott, merő lehetetlen volt.

Egy nagy és már rég tervezett könyvtárpépület felállítása lépett tehát azonnal előtérbe. Ezt azonban nem bírta már kivinni Novák főapát; az erős és hajthatatlan lélekerejű férfi, de, mint Guzmics mondja, hasonló szívé is, ki azonban már aggkora alatt meghajolt vala. A tihanyi apát Horváth Pál regenssége alatt egy kormányzó tanács, mely a pannonhalmi és győri kolostor kiváló tagjaiból állott, vette át a monostor s egyház, és tudományos intézetei terveinek nagyszerű kivitelét.

Czinár idővel e munkálatok kivitele- és különösen befejezésénél azok lelke volt, mint a szerzetnek s az ujon megválasztott főapátnak titkára. S annak a mi ekkor terveztetett, létesült és befejeztetett, valódi főtényezője lett. Ő maga a mily szerény volt, mondja önéletrátában, hogy mindannak, a mi ekkor hasznos, kitünő, sőt nagyszerű történt, Maurus volt szerzője és létesítője, mire monasteriologiájában is utal ¹⁾.

Igy fölemelve állott már a szerzet kormánytanácsa által tervezett nagyszerű toronyépület s előcsarnok, melylyel az egyház bővítettett. Fényesen fölépült a maga nemében s nagyságára nézve páratlan könyvtár az országban, tágas termeivel, kupjaival, karzataival, muzeumaival, kép- s érem-régiség- és természettani gyűjteményeivel. Jóniai stýlben alkotott huszonhat oszlop emelte erkélyeit. Ivcit Klieber ecsetének freskói díszíték. Bennök kifejezést nyertek már a tudományos és nem-

¹⁾ Praecipua eorum quae honori, commodo et utilitati ordinis mei toto animo intentus egi et quae palam adduci prudenter possunt, Monasteriologiae meae I. p. 147 exhibet; ubi ea recensentur, quae sub Thomae Archiabbatis regimine utiliter insigniter et magnifice facta sunt. Omnium enim eorum auctorem et plurimorum etiam executores Maurum fuisse, hic nemo ignorat.

zeti irodalmi eszmények, melyek a szerzet tudós tagjait lelkesíték. A classicismus és tudomány symbolumai s antik alakjai mellett, Minerva körül, ott vannak már a magyar tudomány s irodalom nevezetes alakjai medaillonokban csoportosítva; mint Mátyás és Kálmán királyok, Vitéz János és Verbőczy, Pázmány Péter és Zrinyi Miklós, Révai Miklós, Szabó Dávid sat. Mig lent szent István az alapító s a visszaállító I. Ferencz szobra áll.

Mire mindez kész volt, hozzáfogott mindjárt Czinár a könyvtár felállítása munkájához. Teljesen szakszerű könyvészeti ismerettel rendezte el, nagyrészt sajátkezűleg és mindjárt lajstromozta is. Nemcsak a több kötetnyi catalogusokat és repertoriumokat megírta; hanem előszóul még a könyvtárkezelésről, a lajstromozásról egész értekezéseket és instructiókat szerkesztett; s végül még a könyvtár történetét is leírta. Hasonló raisonnémódban lajstromozta még a muzeumok gyűjteményeit is.

Kétségtelen, hogy mindez bár erőfeszítő s majdnem egy egész életet igénybe vevő munka volt már, mégis kérdéses lehet azért annak jelenlegi célszerűsége és használhatósága. Nemcsak grammaticai hanem bibliographi is certant. S a vita egyre foly a felett, hogy melyik a legjobb könyvtárrendezési és kezelési módszer? A válasz rendesen azzal üti el a kérdést, hogy az, mely a könyvtár tényleges állapotának és szükségleteinek legjobban megfelel. Czinár catalogusa ennek a maga idejében nemcsak eleget tett, hanem azt tudományos értékben meg is haladta. A ki korát s annak szükségait jól szolgálta, az megfelelt kötelességének. A jövőt szolgálni az utódok feladata marad.

De Czinár ezen munkásságának legkiválóbb részét mégis archivalis levéltári munkálatai képezték. Pannonhalma az apátság annyiszori elpusztulása, levéltára szétszórása után is, még mindig Magyarországnak legrégibb és legnevezetesebb okmányait bírja levéltárában. Bár alig bir legfényesebb korszakaiból már ez is többet, mint néhány sort vagy néhány oklevelet felmutatni arról, hogy alapítják és építik első fejedelmink a monostort; hogy lakják királyi termeit, hogy tartanak a szent helyen egyházi zsinatokat és országgyűléseket,

hogy a sátoros ünnepek alkalmával ajtatosságokat végezve, ott ütik fel rendszeren a királyi udvart s kísérete sátorait; hogy járják a monostor iskoláit s nevelkednek benne a királyfiak. És bár máshol egy sort sem birunk első és legnagyobb királyunktól és birodalmunk megalapítójától sz. Istvántól, itt még egész oklevele is fenmaradt volna. Kezdvé tőle és sz. Lászlótól, mily adományokkal könyvekkel és műtárgyakkal diszíték a monostort az egész Árpádházi koron át majdnem valamennyi fejedelmeink; kiknek oklevelei itt dusabban vannak maig képviselve, mint bárhol másutt az országbán. Czinár már e levéltár gondjaival és rendezésével mint tárnoka korán bizatott meg. Ehhez járult, hogy a rend káptalana szerzete monostorai történetírásával bizta meg. Ennek köszönjük nagy levéltári munkálatait, melyek által e kincsek először lőnek tudományosan méltányolva, kezelve és rendezve, a mint azokat leírta, munkájában felhasználta, tudományosan interpretálva, s a hazai tudománygyal diplomatikánk szakférfiaival a legnagyobb liberalitással közölte. Ez által az Akadémiától kiadott magyar történeti emlékek diplomatáriumi nevezetesen a Wenzel tagtársunk által szerkesztett újabb Codex Arpadianus számos kötetei a legbecsesebb anyagot nyerték és tették közkeletűvé.

Ezen munkái gyümölcsét képezte Magyarország monostorai és szerzetei történetének átdolgozása is, melylyel Czinár Fuxhoffer Monosteriologiáját kijavítva e művet történetkútfői becsüvé tette. Okmánytani munkálatai folytán szerkeszté az Akadémia megbízásából a magyar codex diplomaticus negyven kötetének nagy Indexét is. E nélkül a magyar történetvizsgálat csak nehezen s a legnagyobb fáradsággal mozoghatott. A kiknek közülünk folyvást okmányokat kutatni kell, hogy helyeink és személyeink, institutióink és emlékeink multját alaposan felismerhessük, tudjuk mily alig legyőzhető akadálylyal járt és mily pazar munkába került e végett Fejér Codex diplomaticusának 40 kötetét minden egyes hely- vagy személynév constatalása végett átlapozni. Mig Czinár vas-szorgalma ez időrabló fáradságot a történetvizsgáló számára néhány perczre reducálta. És e könyve, a vaskos kötet történetünk buvárai számára valóságos nélkül-

lőzhetlen kézikönyv, egy Vademecum lett történetvizsgálataink közt. — Valódi benedeki maurinusi mű volt ez rá nézve anynyiban is, hogy Czinár összeállítására jól tudta szerzete ifjabb társait is készítésébe beavatva felhasználni. Ha ily munkálatokkal már előbb s nem ereje fogytán, élete végén bizatott volna meg, valóban képes leendett volna szerzetében egy a maurinusihoz hasonló palaeographiai és diplomatikai tudományos iskolát szervezni. De valamint e munkálatok szükségét a legujabb ideig csak hallgatag éreztük néhányan, kik ezen kutatásokkal foglalkoztunk, úgy természetesen ott is az annyi más közszükséglet mellett az élet és tanítás terén, csak kevés kiváltságos és emelkedettebb egyéniségek gyakorolhatták a tudományt, s iskola nem keletkezhetett, vagy csak nem volt folytatható további feladatokra felhívás és buzdítás nélkül.

Czinár érdeme azonban annál kiválóbb, minél nagyobb nehézségekkel küzdve, s majdnem egyedül létesítette e nagy munkálatokat, melyek maig történetírásunk terén alapkövekkül szolgálnak. E mellett pedig még nem egy, mint szerzete története és levéltári regestái kéziratban is maradtak. A magyar Akadémia megfelelően azzal méltányolta már aggkorában érdemeit, hogy tagjai sorába választotta. Mit ő a »Győrmegyei Sabaria« régen vitás történelmi kérdés feletti értekezésével viszonzott; és vele ezt véglegesen eldöntette. De ez már apróbb utolsó munkálatai egyike, tudományos pályájának csak hattyudala volt.

III.

Megemlékezve azonban tudományos szakmunkásságáról, bár mennyire méltányoljuk is ezt, nem kevésbbé drága lehet nekünk emléke, midőn nemzeti irodalmunk újabb felvirradásának hajnalán ott látjuk őt is azon nemes rendtársai közt, kik e mozgalomnak nevezetes tényezői voltak.

Hazánk történetének száraz kútfőtanulmányai közt is ellenállhatlanul megragadta nemes és magas lelkét az abból kisugárzó hazaszeretet s a nemzeti történet szellemének varázsa és érzeke. Valamint eddig történelmünk minden nemesebb s emelkedettebb íróját, volt az magyar vagy idegen nyelvű és származásu, áthatotta ez érzet; az olasz Bonfinist

és a lengyel Brutust csak úgy, mint Istvánffy és Forgáchot, Bombardit, és Béli, Prayt mint Katonát s többi lelkes jezsuita és más szerzetes társaikat; valamint a németes Feszler és Engelt. Ugy Czinárt is. Bár komolyan és tréfálva sokszor felhozta szláv származását, és szeretetteljesen emlegette tót népét; nemes tulajdonaihoz szított és kedvelte nyelvét. Fogékony nemes szíve, kellő érzéke, valamint emelkedett nézete és műveltsége mégis épen úgy nem állhatott ellen a magas hazafiúi érzetnek és nemzeti eszmének, mely a magyar történelemből oly fényesen sugárzott ki feléje. Bármily szegényes homályos és küzdelmes, mégis mindig nemes és lélekemelő volt-e mult. Az ő lelke is felemelkedett emlékein és történetén. Mélyen érzette hanyatlott jelenét. Hazafiúi vágygyal csüggött szebb jövője reményén; melyre ő is körében lelkesedéssel s egész erejével kezdett közremunkálkodni. És bár bölcsője is a haza véghatárán állott s őseié még azontul is, valahol a cseh földön rengett egykor; ő még is, nemcsak mint annyi hálás idegen jövevénye e hazának, megszerette azt, mely nekik jogot és szabadságot, biztosságot és keresetet adott; hanem azontúl méltón a haza polgárához megtanulta a nemzet nyelvét, s illőn a művelt ifjuhoz olvasta és tanulta, művelte és gyakorolta annak irodalmát már ennek első zsenge korában is.

Ma ilyesmi talán közönséges dolognak, szükséges kellemek fog látszani; ámbár fájdalom még mindig valóban nem az. Vagy csak megemlítése felesleges phrasisnak látszik talán ily férfaink emlékenél.

De azon időben, T. Akadémia, midőn a magyar nyelv és irodalom, melynek tanát már egy Révay lángesze örökre megalapította és Kazinczy lelkesedése és buzgósa irályát a remekirodalmak színvonalára emelni igyekezett, ki hinné, még a hon atyái által is elhanyagolva és megalázva állott, méltóbb ismerete repudeálva volt. Midőn Kölcsenynek, mint naplójában olvassuk, az országgyűlés kerületi üléseiben a Pázmándyak és Palóczyak ellenében Lonovics és Rudics, Deák Ferencz, Mayer és Guzmics által segítve kellett küzdenie a magyar nyelvten s irodalmi nyelv jogosultsága mellett, akkor egy ily idegen anyanyelvű ifjura, és szerény szerzetesre nézve nem kis érdem volt az első magyar literatorok köréhez tartozni.

A pannonhalmi magyar irodalmi kör lelkes férfainak benső barátai sorában állott azonban már ekkor és jóval előbb Czinár. A magyar irodalom barátai előtt ismeretes e kör, melyről már az irodalomtörténet szól. Amint Kazinczy szavát és dalát hangosabban és bátrabban hallathatta, a mint Virág és Berzsenyi ódái felhangzottak és Horvát Endre Árpádiása és Vörösmarty Zalán futásának hős eposza éneke zengett, Pannonhalmán énekök azonnal visszhangzott. Szeder, Guzmics és Czuczor e fészekből énekeik, ódáik és eposzaik dalával mint a madárfiak, anyjok szavára azonnal válaszoltak. Még a Pannonhalma név is az eddigi Mons Sacer és Tricollis Pannoniae, Pannonhegye helyett, irodalmunk statora Kazinczy Széphalma mintájára, mint Guzmicsnak visszhangzó válasza, akkor alakult.

»Szenteljük meg örömeinket, vessük össze azokat, egyesítsük erőnket és igyekezeteinket« írja újabb irodalmunk őse a nyájas agg, a szelídlelkű Guzmicsnak. S ez lön a jelszó, mely alatt megindult a közös munkálkodás s azon mintegy évtizeden át tartott szép levelezés ¹⁾, mely feléledő irodalmunk eme mozgalmas korának egyik legszebb episodját képezi; és melybe nem egyszer belefűződik Czinár Maurus neve és alakja. Mert amint e maig oly tanulságos levelek megismertetik velünk íróik s a bennök szeretettel említették nemes szívét és lelkét; úgy megismertetik velünk összes akkori irodalmi törekvéseink benső fejlődését és rejtettebb képét. De kiváló fényt vetnek a pannonhalmi iskolára. Megismerjük belőlök akkori írói és tudományos készülődéseiket. Látjuk Szeder Fábiant, Révai buzgó tanítványát, Horváth István barátját, Azael íróját s az Urania szerkesztőjét; Maár Bonifácot az első magyar nagyobb világtörténetíróját, Reguly nyelvtudományi utazásai eszméjének első ébresztőjét, Ráth Károly, a magyar királyok itinerariuma írójának, történetkutatásainak és tanulmányainak mesterét és tanítóját; a theologus Guzmicsot, Bresztyenszkyt a matematikust, Czuczort a költőt és nyelvészt. És mindannyinak, ez iskola első munkásainak ugyszólván első

¹⁾ Kazinczy Ferencz és Guzmics Izidor közti levelezés 1822—1831. A pannonhalmi könyvtár kézirati gyűjteményében levő eredetiek után közli Gulyás Elek a rend tagja stb. II. kiad. Pest, 1873.

szárnypróbálgatásait sirodalmi felléptét innét ismerjük. Közbe-
fűzve megismerkedünk azonban itt irodalmunk mindannyi
akkori munkásával s azok készülődéseivel. Mint éneklő Pannon-
halma tövében pázmáncsi plebániája magányában Horváth
Endreénekeit, melyeket Kazinczy, mint levelében írja, naponkint
dalolni szokott. S írja heroidáit, Zirczét és készíti nagy eposzát,
Árpádot. Mint kezdik rendre és készítik munkáikat, mit tesz-
nek és hol járnak Kazinczy és Döbrentey, Dessewffy és Vit-
kovics, Szemere és Fáy, a Kisfaludyak és Kölcsey, Vörösmarty,
Bajza és Toldy s több kisebb, ma már egészen elenyészett
akkori irodalmi nevezetesség. Majdnem mindannyian látogat-
ják Pannonhalmát, vagy leveleznek ottani író társaikkal. Meg-
küldik munkáikat javításul és bírálatul, kiadásra s ajándékban
vagy elárúsításul. Jelzik a Tudományos Gyűjtemény és Mi-
nerva, az Urania és Aurora, az Élet és Literatura vagy Mu-
zarion minden füzetét. Ezekben megjelent munkáikat, egymást
dicsérő recenzióikat és elkeseredett polemiáikat, támadásai-
kat; és végre a magyar Tudós társaság alakulásának már
minden figyelmet magára vonó kezdetét.

De a cultus főtárgya, az összekötő irodalmi kapocs
maga a mester Kazinczy, s tiszteletének első papja Guzmics volt.

Bár sokszor összekocczannak és zsörtölődnek leveleik-
ben egymással ellentétes orthodox és heterodox vallási elveik,
álláspontjuk és nézeteik miatt. De a vallási »Unio«-nak írója
és lelkes tervezője, az irenicus irányu és természetű Guzmics,
a minden magas-, szép- és nemesért s e szerint legmagasabbért,
a vallásért lelkesedni képes Kazinczyval e téren is csakhamar
kibékülnek. Feltalálják mindig irodalmi és vallási tanulmá-
nyaikban és szép eszményeikben ellenpontozataik harmoniá-
ját. Ott függött Kazinczynak olajfestményü legjobb és leg-
szébb arczképe, mire műérzete és szeretetteljes szive sokat
adott, Guzmicsnak cellájában. Ott jöttek össze Guzmicsnál
hívei, valahányszor Kazinczynak levele vagy munkája meg-
érkezett, hogy együtt olvassák, együtt örvendjenek. Czinár
ezen kis kör benső barátai közé tartozott. »Egy bará-
tom, kit most nem nevezek, írja rá mutatva Guzmics Kazin-
czynak, — nem kevesebbé a tied, mint én: ez nem magyar író,
— akkor t. i. még csak latin volt, — de magyar lélek, szép

szív s a legszebb ész.« És folytatja, hogy ez is, ő is, mint annyi
sok hű szív mily epedve óhajtják a mester megérkezését Pan-
nonhalmán.

Éveken át ez volt egyik kölesönös óhajtásuk. Kazinczy
egyre igéri. Ők minduntalan várják. Nem lehet elmondani és
leírni, de nem lehet meghatottság nélkül olvasni sem az epedő
vágyat s reménykedő ígérkezést, a folytonos keserű csalódások
daczára is, melyek a kilátásba helyezett s ismételve meghiusult
látogatást kísérik. Minden régóta el van már rá készítve. A
szerzet legszélső házaitól kezdve el van rendezve, hol kik fogad-
ják, melyik kolostorban száll meg, hol várnak rá a fogatok
birtokaikon. Már az idő s nap is többször ki van tűzve. De a
mestert, kire a musa inkább mosolygott, mint a szerencse,
küzdelmes, sőt már inséges életének ezer bajai, gondjai és
örökös szerencsétlen birtokpöre közbe lépve, még mindig
késleltetik. Helyette csak levelei jönnek megint sűrűn és ve-
gyesen munkáival javításul és bírálatul; Sallustja s Pyrker
Szent hajdan gyöngyeinek fordítása, kiadásul és eladásul. —
Míg végre 1831. tavaszán megjött a mester is, a kert füle-
miléi első énekével, mint ő maga kedvesen írja. Önök ismerik
számosabb kiadást ért ezen pannonhalmi utja kedélyes leírá-
sát. Mikép fogadják őt már ünnepélyesen győri házukban
Bresztyenszky és Maár. Hogy viszi az utóbbi diadalban Pan-
nonhalmára; hogy kísérik onnan ismét esztergomi residen-
ciájokba, sőt még Váczig is s a fővárosig. Hogy ünneplik
Pannonhalmán. Közelegve felismerék várva rá az ablakokból,
ő is már látja a távolból Guzmicsot. Mikép esnek tíz évi epedő
várakozás után a kis galambfehér ősz Kazinczy és a kis barna
szerzetes Guzmics ölelkezve egymás karjaiba. Hogy tisztelik
meg a magyar irodalom nestorát a főapáttal élőkön. Hogy
üdvözlők s éljenzik meg a rend összes tagjai a nagy étterem-
ben a közöttök megjelenő Kazinczyt. Mikép legbensőbb baráti
kiválva elvonulnak azután vele és bezárkóznak a czellába.
Guzmics, Szeder, Czinár s még egy és más ¹⁾. Majd együtt
dolgoznak a nagyszerű könyvtárban.

¹⁾ Lásd Kazinczy utja Pannonhalmára az 1831-ki kiadást 84. lap.
Mert Czinár Maurus neve az újabb kiadásokból már kimaradt.

Lemennek azután enyelegve a kertbe, és gyermeteg örömkben a fák kérgébe vésik emlékül egymás nevét, baráti szövetségük jeléül. Crescite Amores! kiált fel erre a mindig ifju kedélyü tisztos ős. Majd átmennek Pázmándra is Árpád hős éneke költőjéhez, szőlőkerti remeteségébe, hol a szótlan, kedvetlen és mogorva, beteges öreg egyre dallá énekeit. Ő is kedves fáit egyikét Kazinczy nevével jelzi, mint szokta irodalmi baráti nevével elültetett nemesebb csemetéit jelelni. — Alig tudnak végre egymástól megválni, s alighogy Kazinczy visszatért a fővárosba, más nap hozzá fogott lelkesülve amint volt, pannonhalmi útja megírásához és kiadásához. Nehány nap múlva már első levelével együtt meg is küldi. Legbensőbb egy két barátja közt Maurust is külön említi itt ismét s üdvözli. Guzmics Szederrel és Czinárral visszavonulva azonnal mohón olvassák a könyvet, s mint a gyermekek duzzognak miatta. Nincsenek megelégedve vele, hogy Kazinczy csak egy könnyedén enyelegve ír. Míg az ő komoly tiszteletök több ünnepélyességet, több »melegséget« mint Guzmics válaszol, kívánt volna. Szeder és Horváth Endre másképp sem értették a tréfát. Guzmics miattok félt, »értök és Kazinczyért.« De ez szeretettel igyekszik őket engeztelni; ír újra és ismételve s üdvözli Maurust, kinek széles tudománya s az irodalom iránti érdekeltsége úgy látszik Kazinczyra már ekkor mélyebb benyomást tett.

Idylli képei ezek, T. Akadémia, irodalmunk amaz ifjokora idylljének. De hogy ezek között is elhunyt társunkat önöknek, már mint szereplőt bemutatthatom, azt rá nézve kiváló tiszteletnek tartom. Mert nem kevésbbé lélekemelő ám ez ránk nézve, mint akár a Divina Comoedia lánglelkü költőjének esete. Midőn a honából száműzött bolyongva a világban, hol találhatna rokonkebelre, a ponte-corvói zárda szerzeteseinél keres pihenést, hogy megértette talán dala magasán szárnyaló eszményeit, meleg hazafiai keblökön találjon megnyugvást. De ennél is, vélném, lélekemelőbb ránk nézve ama jeleneteink képe. Dante ismeretlenül lép be ott. Csak mire a monostor csarnokai magas iveit bámulva nézi s körütekintget, hol lelhetne ott az üldözött végre nyugalomra; kérdik tőle a szerzetesek nevét, mi járatan van és mit

akar? Pace! békét! kiált fel a költő és kiveszi isteni költeménye kéziratát kebléből, a szerzetesek elé tartva. Felkiáltásából s költeménye első sorából ráismernek. A hűség és szent lelkesedés hódolatával fogadják. Csak azt vetik szemére: mért nem irta remekművét latinul, hogy az örökre, az egész világra szólna. Dantenak magyarázni kellett új eszményeit, mint magyarázták és még mindig magyarázzák századokon át epósa homályosan fenséges világnézleteit. Kazinczynak nem volt erre szüksége. Legalább azt nem kellett többé magyaráznia a pannonhalmi szerzetesek előtt, miért ír s énekel magyarul? A gondtól üzött férfit ők megértették s ünnepelve dicsőségét, legalább néhány napig enyhíthették balsorsát és keserveit, barátságukkal szépíthették még hanyatló élete végnapjait.

De Czinár ebbeni részvéténél is jóval mélyebb és komolyabb hatással volt még korunk más tudományos, irodalmi és államférfiaira.

Mert a legnagyobbak is, Deák Ferencznek életrajzából ismeretes, hogy Czinár nem volt kisebb hatással az ifjúnak tanulmányaira, s élete magas és böles eszmei fejlődésére, mint érdemes Kazinczynak meleg barátságára.

Deák ifjukora életrajzaiban, valamint Czinár nekrológjaiban értesülünk e nemes viszonyról. Deák a győri Akadémiában tanulván, beszéli Eötvös Károly egykorú közlések alapján, ¹⁾ — ezen intézet hiányos felszerelése miatt, a természettant a benedekiek ottani jobban ellátott lyceumába ment át hallgatni Zichy Jánossal, Zichy Antal tagtársunk s Mihály, a híres festő-művész nagybátyjával. Itt a physika tanára akkor Czinár Mór volt. Deák szerette a szigorú, de e mellett kedves modorú és művelt lelkü tanárt. Sokat tanult tőle s lelkesült egyaránt tudományán és bölcseségén. Mindig, későbbi korában is kegyelettel emlékezett felőle. Csak is egyszerűen Maurusnak nevezte ilyenkor szerzetesi nevén, mint azt tanítvány-korában megszokta. Nagy kedvvel szólott róla, őt így emlegetve, kedélyes modorában majd komolyan, majd enyelegve, majd, mint szokása volt, adomázva.

¹⁾ Deák Ferencz tanuló éveiből ezim alatt »Vasárnapi Ujság« 1876. folyam.

Mélyen jellemző erre, és Deáknak Czinár hatása alatti fejlődésére az, mi elhunyt szellemdus tagtársunk és barátunk Kazinczy Gábor közlésének nyomán a lapokban is: »Hogy fejtett ki Deák Ferencz« czim alatt kiadva megjelent.¹⁾

Egy napon ugyanis társalgás közben Kazinczy Gábor, mint amyan mások, csodálkozását fejezte ki Deák előtt, hogyan képes a legbonyolodottabb problémát, a legmegfejtetlenebbnek látszó kérdést is oly könnyűséggel és világosan megoldani, hogy minden józan gondolkozásu azonnal megértheti? Hogyan lehet oly erős judiciuma s emlékező tehetősége egyszermind, mely amyi tudomány ismeret és tapasztalás mellett a tárgyat, érzelmet, eszmét, a mint az felmerül, azonnal oly hiven megnevezi, hogy ezer és ezer ember gondolatának helyes kifejezését egyszerre eltalálja. »Az efféle columbustojások egyszerű felállítása, mondá Kazinczy Gábor, csak a nagy költőknek adatott. Poeta pedig non fit, hanem születik. Én azt hiszem, te nem váltál azzá, a mi vagy, de már olyannak termettél.«

Az öreg ur mosolyogva forgatta szájában szivara végét, míg válaszolt: »Nem vagyok oly phaenomenon, a minőnek mondasz. S arról is biztosíthatlak, hogy nem úgy termettem, hanem olyanná váltam. Hanem hát az sem az én érdemem.« S erre részletesen elmondta, mily hatással volt rá Czinár Maurus tanítása addigi tanáraiéhoz képest; kiktől (ugymond) mitsem, vagy csak igen keveset tanult gyengeségük miatt, vagy nagy jóságuk által elkényeztetve hanyaggá vált. Hogy szoktatta ellenben Maurus szigorán az olvasáshoz és tanuláshoz, a figyelésre, gondolkodás- és ítéllethez. »Nem az a valódi tudomány mondotta volna ismételve Czinár Deákhoz, a mit megtanultok. Hanem az, mit jól meggondoltok. A ki az iskolában jól s alaposan gondolkodni megtanul, az végezte jól az iskolát.«²⁾ E szavakat különböző alkalmazásban hallottuk tőle nem egyszer a magán társalgásban is. Czinár tehát már akkor szakított a régibb iskolának még az időtájt dominaló tanával: tantum scimus, quantum memoria tenemus.

¹⁾ A Hon 1875. Mart. 12. sz.

²⁾ Eötvös K. f. idézett feljegyzése szerint. Más tudósítások szerint ezen tanára kegyesrendi szerzetes volt Kanizsán.

»Mikor kikerültem keze alól,« folytatja Deák szavait Kazinczy, »megfogta kezemet és homlokon csókolt. Bucsuzóul csak annyit mondott, hogy megjön majd az idő, mikor én öt szigoraért áldani fogom. Megjött. Örökké halálával emlékezem rá. Mikor negyvennyolczban miniszter lettem, kaptam tőle is levelet. Soha még embertől megemlékezés jobban nem esett. Pedig emlékeztetett rá, mennyi keserőséget okozott azzal, hogy nem akart kisegítőm lenni annyiszor, mikor ott izzadtam a feladvány felett. Neki köszönhettem, ha lettem valami, hogy lettem.« S a mint Deák mindig kegyelettel emlegette Maurus tanárát, beszél e felől más közlemény, ¹⁾ ugy ő is mindig büszke volt tanítványára. A negyvenes évek vége felé egykor a sz. mártoni apátságban pere volt egy györmegyei közbirtokossággal. A társaságban hol e perről beszélgettek, valaki indítványozza, hogy Deák Ferenczet kell felkérni az ügy eldöntésére. »Azt nem engedem, szolt Czinár, nem méltó a mi ügyünk hozzá. Hadd legyen Deák Ferencz csak az országnak védelmezője.« És társai igazat adtak neki. Így bár olykor némileg adomaszerűn is hangozhatnak ma már ezek, mint szoktak az effélék nagy és jeles férfaink tetteiről és mondatairól szólni; de mindenesetre jól jellemzik így is nemes vonásaikat s egyszerű nagyságukat.

Jellemző Deák e kori tanulmányaira, hogy a mennyiségtanból is Czinár mellett másik tanára, ennek társa, Bresztyénszky később tihanyi apát s kiadott Mathesisáról, valamint Kazinczyval előbb említett viszonyáról és találkozásairól ismeretes író és tudós volt. Míg ugyanakkor Győrött Fejér György kanonokkal, a nagyszerű magyar Codex Diplomaticus, Magyarország állami életének, köz- és magánjogának ez óriási tára szerzőjével is, már ott egy házban lakva érintkezett. Kivel azután a fővárosban, midőn az egyetemi könyvtár igazgatója volt, gyakran szívesen találkozott s történelmi dolgokról társalgott.²⁾

De Czinár hatása nemcsak a legnagyobbra, több jeleseinke is még nagyobb, sőt döntő befolyással volt. Nem egy

¹⁾ Pesti Napló 1875. 35. sz. Czinár Mór halála alkalmából.

²⁾ L. Eötvös K. f. i. feljegyzése szerint.

közülök máig büszkén tanítványának vallja magát. Kétségtelen hogy többnek magasabb tudományos művelődésére és az irodalom terén fellépésére is hatással volt. Nevezetesen szerzete számos ünnevelt tudósa, részint már tudományos s irodalmi munkálatainak társa, részint ezen iskolájának tanítványa volt, és ennek szelleme és hatása alatt fejlődött tudóssá s íróvá. Hogy egykori társai Szeder, Guzmics, Maár, Bresztyenszky mily szoros irodalmi összeköttetésben állottak s közremunkáltak vele, már előbb Kazinczy és Guzmics viszonyából feltűnt.

De büszke volt a mester oly tanítványaira, és büszkén vallják őt ezek mesterökül, kik most tudományos intézeteink, egyetemünk és akadémiánk, valamint rendje legkiválóbb díszét képezik. Alig kell neveznem őket, mint Jedlik Ányost, kiről Czinár önéletrajzában is oly emelkedetten szól, hogy természettani iskolájának legkitünőbb és neki legkedvesebb tanítványa volt. Vagy Römer apátot, kinek ebben épen egy tanára volt, valamint hogy mint segédét beavatta a palaeographiába és történelmi tanulmányokba. De szerzete kitünő, részint még élő, részint elhalt férfiai nevének hosszú sorát kellene itt elmondanom, ha mindazokat nevezném, kik mint a rendnek csak irodalmi férfiai és nevezetesebb tudósai is, Czinár munkálkodásának akár társai, akár az általa iniált természettani és történelmi iskoláknak közvetve vagy közvetlenül tanítványai lőnek. És még ezzel nem volna kimerítve a pannonhalmi tudományos és irodalmi iskola jeleseinek neve. Hozzájuk kellene még többet azok közül is csatolnom, kik ott nevelkedtek, de később más pályára tértek. Elég legyen például oly férfiakat, mint Érdyt a numismatát s archaeologust, és Császár Ferenczet a költőt, Dante magyar fordítóját említenem. Az irodalomnak sok oldala, sőt minden terén feltűntek már azok szerzetében. Közöttök oly theologusokat és kanonistákat találunk, minők Czinár társai már az öregebbek és tanítványai az ifjabbak, Guzmics és Sárkány, Ruzsicska és Bitta s nevezetesen Márkffy az egyetemen is voltak. Az utóbbi így híres codexi kiadásával is, mint Guzmics nagyobb munkáival feltűnt. Hasonlón találunk asketákat, mint Mann Emilt és Ballayt; bölesészeket: mint Sztanke Leander és Rónay Já-

czint püspök; természettani írókat, mint Kruesz főapát, Jedlik és Fehér Ipoly; nyelvészeket, s szépirodalmi és széptani írókat vagy a journalistika, iskolai s paedagogiai irodalom terén, mint Bélyt, Czuczort, Ferenczyt, Füssyt stb. Matematikusokat Bresztyenszkyt, Delacasset, Turyt és Hollósy apátot, a csillagászt; történetírókat Rozsenicsot, Maárt s ezek közt nevezetesen a palaeographiai és archaeologiai iskolát, melyet egykor Czinár segédje, Römer, és utóda a levéltárnokságban Sztachovics Remig oly méltóan képviselnek; valamint bibliographiában Kuncze a mostani könyvtárnok. Sztachovics legújabb kiadványai valóban a pannonhalmi palaeographiai és régi-helyirati munkásság a mily tudományos, oly fényes újabb tanuságai. A nevezettek közül számosan a mint az irodalomban, s részben az Akadémia által is jutalmazott pályanyertes munkákkal felléptek, ennek tagjai között állanak.

A mi ebben a tudomány mai szakfőfőit meglepheti, az ezen iskola sokoldalúsága, mely a tudomány annyi szakát, a theologiát és palaeographiát, csakugy mint a physikát és szépirodalmat képes volt sokszor sikerrel felölelni. Nem lehet kétség, hogy ha egy-két tudomány körére vetheti vala erejét, azt fényesebb sikerrel mivelheti vala, ugy mint a maurinusok azt oly nagy eredménnyel tevék. De nálunk ilyesmit kevés és gyenge erőink miatt, melyekkel ugyszólván néhány embernek kell mindenütt minden tért elfoglalni, ezt még érdemnek és nem hiánynak kell maig betudnunk. Különb is ott, hol a tanítás, iskola, irodalom s tudományos munkásság együtt járt, mint régi tudós szerzeteinknél, ez majdnem benediktinusi kellék volt.

S e tekintetben is mondhatni, hogy Czinár általam már elől jelzett universalis tehetségével, ezen iskolának még valódi régi typusa volt. Nagy képességével és széles tudományával bejárta az egész kört. Minden téren rögtön kész nemcsak elfoglalni, de megállani is a helyet, melyre parancsoltatott, s a hol rá szükség vala. Nemcsak szerzetesi önmegtágadással, de valódi kedvvel is kész volt mindjárt követni a legellentétesebb hivatást és megfeszíteni minden erejét, hogy betöltse. Mennél ritkább ma az ily valóban pankratiasta férfiak száma, annál magasztosabb és tanulságosabb azok képe és emléke.

Most, midőn mindent külön hivatás jelez és külön szakiskola képez, alig vagyunk már képesek megérteni amaz universalis munkakört, mely az ősvagy középkor ily kitünő tehetségéinél rendén volt; kik mint egy Gerbert például, II. Sylvester, sz. koronánk küldője, az algebrától és alchimiától, a diplomatia s a kormányzás legnagyobb magaslatáig, a cathedrán mint iskolában, és templomban, ugy az államban s egyházban mindent hasonló tehetség- s ügyességgel képes volt betölteni.

Ily példát mutat nekünk Czinár tudományos élete is, szerény körében legalább. Alig hogy a könyvtár rendezését átvette, másnap a genialis költőt elküldik poesistanárnak. Majd a természettant kell rá tanítania, s hozzá a ház és gymnasiumi tanoda igazgatójának lennie Majd a rend kormányán annak nagy javait és bonyolodott birtokjogait mint titkárnak kell intézni. E mellett nagyszerű építkezéseket is vinni. Majd a már 80 ezer kötetre szaporodott könyvtárt is megint rendezni, felállítani és lajstromozni; és hozzá megint a semmivel sem kevesebb, ha nem nagyobb munkát igénylő levéltárt is. Közben még egy kis földmérési felvétellel, és többször valami alkalmi óda hamaros írásával megbizatik. De ő ezt mind, kivéve mégis az utólsót, melynek nem munkája, de banális bizelgése, ugymond maga, mindig utálatosak voltak előtte, — oly készséggel végzi, s egész örömmel fogva sokszor hozzá, szenvedélylyel üzi, mintha az volna életfeladata s egyéb sem várna rá már megint holnap.

Maga beszéli kedélyesen önéletrajzában, amint egy napon 1811-ben öreg főapátjának azon sajátos gondolata jött, hogy őt még akkor mint ifjút megbizza az ölbői pusztá határának felmérésével; a mi valami nagy baj miatt rögtön épen sürgetős dologgá vált. Este vette a parancsot tőlből, deczemberben, hóban és fagyban; és korán reggel már ott állott a munkában, a nélkül, hogy csak valaha próbálta, vagy csak szükséges eszköze is lett volna hozzá. Minden, a mit ebből tudott, az volt, mit elméletileg épen az iskolában a mértanból tanult. Összes eszköze pedig egy rajzszerszám és transportator volt, melyet még Hell Miksa a híres magyar astronomus valaha a mult században használt; és most mint ereklye a szerzetnek inkább lom- mintsem tanszer-, vagy régiségtárában

letéve volt. De még mérasztala és szögmérője sem lévén, maga tákolta össze régi deszkákból a legszükségesebbet és buzgó ima előreboacsájtása után, mint ezt, ugymond, a szerzet szabálya minden munka előtt meghagyja, neki állott a dolognak. Csak hamar oly ügyesen végezte azt, hogy az 500 hold felvételében csak egy holdat hibázott; minderről alkalma volt harmincz év mulva meggyőződni, midőn a terület szabályosan mérnökileg felvétellett.

Máskor a szerzet énekkarának orgonaszávé is rendeltetett erre alkalmasabb egyén hiányában. Mert ámbár a hangjegyeket sem ismerte, de oly jó hallása s nagy ügyessége volt, hogy mindent a mit énekelt vagy másoktól hallott, az orgonával kísérni azonnal képes volt. Mit ő tréfásan majd cseh vérenek, majd barnás színe miatt czigányos természeti hajlamának szokott volt tulajdonítani.

Általában a természettől már oly nagy vonzalommal birt a physikai és mechanikai tanulmányokra is, hogy még mint kis gyermek atyja által posztóműhelyükbe vezetve, nem tudott addig betelni a kallógép nézésével, míg egy két órai szemlélése után működését tökéletesen fel nem fogta. Erre a mint hazaért, hasonló kis gép összeállításához fogott s mindaddig nem nyugodott, míg rövid próbálgatás után a házok táján folyó patakra alkalmazva elragadtatással láthatta működni.

Szenvedélylyel üzte így midőn tanulta a csillagászatot is. Tanára Cervus Ádám még maga is tanítványa volt Hell Miksának a selmezbányai derék magyar jezsuitának és híres csillagásznak, ki nálunk a finn-magyar nyelvkérdést első vetette fel, midőn az északi sark felé csillagászati észrevételekre járt. Cervus ohajtotta volna Czinárban tovább nevelni ezen magyar csillagászati iskolát, midőn növendéke kitünő előmeneteleit és dolgozatait észrevette. Rá is birta már a rend főnökeit, hogy Czinár magasabb kiképzésül a benedekiek kremsmünsteri, akkori nevezetesebb observatoriumába küldessék. Midőn véletlen körülmények gátlólag léptek közbe. Ritka jártassággal birt a kísérleti természettanban is, miben tanára az akkor híres Szarka János exjezsuita volt, kit midőn Budára hivatott, Czinár egyideig helyettesített. Czinár ezen

iskolájának volt tanulókönyv nevéndéke Jedlik Ányos is, ki azt maig kitünő sikerrel gyakorolja egyetemünkön. Hozzá Czinár azonnal tankönyvet is készített. Majd nagyobb utazást tett e végett Europa több országában; s a szigorlatokat végezve, elnyerte a bölcsészeti tudorságot is az egyetemen.

Ily sokoldalú képzettsége mellett mégis, mondanom sem kell talán, hogy mind ennek alapját a szerzetesnél és pappnál, a mély és alapos hittudomány képezte. Czinár ebben is kora egyik legnevezetesebb dogmatikai s exegeta írójának és tanárának, Mollik Tóbiásnak volt legkitünőbb tanítványa. Még mint növendék egy akkori jelesebb theologiai (Nova theologica Neovidensia) folyóiratban pályázásul kitűzött nehezebb kérdéseket rendre megfejtette s értők a jutalmat elnyerte. Széles ismeretei voltak egyaránt a patristikában s a liturgiában; valamint ajtatos ihlete hangzott az általa irt latin szent hymnusokban. Mint szerzete alapítójának sz. Benedeknek életét ezekre menő versekben előbb megírta, ugy Kempis Tamásnak híres és a biblia után a világon legtöbbször kiadott és legterjedtebb munkáját is újra versbe szedte.

E vallásos lelkesedés hatotta át sajátlag az ő, valamint társai egész tudományos s irodalmi munkálkodását. Ez képezte náluk mindig a kiinduló pontot s volt a kutferrás, mely azt éltette. Guzmics, ki a magyar irodalmi iskola központját képezte, s kiről szépen mondja Czuczor, hogy a Faludy jezsuita hymnusain tanult olvasni s az olvasottat dalolni, — mindjárt Vallási Unióról kiadott magyar munkával lépett fel. S ő volt ugyszólván ismét az első méltó magyar theologus és dogmatikus Pázmány, annak iskolája s a jezsuiták óta. Ehhez az első magyar egyházi folyóirat dolgozótársa, majd az Egyházi tár kiadója. Szeder hasonlón vallási iratok áttételével lépett fel előbb akkor, mint Kovács Márk és Beely, Sárkány apát és Márkffy, egyházjogtani s más hittudományi értekezéseikkel.

Guzmics és köre iskolájának ezen hittani mélyebb tanulmányai mítsem vesztettek azért akár alaposágokból, akár magasabb irányukból, hogy közben a nemzeti irodalmat is és költészetet, a történelmet és természettant egész terjedelmekben művelték és felkarolták, kezdve a palaeographiától

egész a görög drámáig, latin ódáig s a magyar lyráig s eposig ¹⁾. Külsönös erőt és világot, diszt és kellemet vettek ezen tanulmányaik egymástól. Míg a vallásos buzgóság, a theologiai mély ismeret egész lényöket áthatva, szívöket hevíté s elméjüket felemelte; addig az irodalom és tudomány, a nemzeti művelődés magasabb iránya földi életök eszményeit nemesíté, irataikat diszté s nyájas és nemes örömeiket képezte.

Emelkedett szellemök, tehetségeik és képességök, helyzetök s állásuk természetes jól átértett kifolyása és feladata volt e tudományos és irodalmi munkálkodás is; a mint a szorgalmas iskolázás és készüllet által meritett tudományt magukkal vitték tanszékeikre, a cathedrákra; és magukkal vitték onnét ismét tovább át az irodalomba. Részben az akkor mindenfelől felmerült irodalmi és tudományos szükségletek s hiányok pótlásául irták, compilálták, szerkeszték és fordíták tankönyveiket. Mi nem engedte sokszor, hogy még a tehetségesebbek is mélyebb tudományos s irodalmi kutatásokba merüljenek és magasabb feladatokra vállalkozva teremto erővel ujat is alkossanak. Csak így alkalmilag a felmerülő szükség szerint irták azért többnyire nagyobb munkáikat is, mint Guzmics dogmatikáját, vagy az Akadémia számára felhiva, a görög classikai írók fordításait. Maár világtörténelmét, vagy Bresztyenszky és Delacasse mathesisét Ferenczy magyar irodalomtörténetét.

S így irta nagyobbára csak Czinár is, néhány kiadott és kiadatlanul maradt munkáját. Már készen volt például, a szerzet historiographusi és levéltárnoki hivatalánál fogva történetének rá bizott megírásával; midőn felebbvalói egyszerre azt vélték jónak, hogy Fuxhoffer Monasteriologiája új javított átdolgozását készítse el kiadásul. Ő egy perczig sem habozott. Félretette egyszerűen saját egyöntetűbb s alaposabb kész munkáját, és hozzá fogott e másodrendűbb s az írora nehezebb munkához. Ebben pedig oly feláldozással és lelkiismeretességgel járt el; saját munkálatát és személyét

¹⁾ Guzmics így például a mint görög tragoediákat az Akadémia számára fordítá, megírta Pannonia századaít is hőversekben stb.

egészen a háttérbe tolva, és csak azt tartva szemelőtt, hogy a szerző hibáit is kiigazítsa és hiányait pótolja. Azon szempontból indult ki egyszerűen, hogy a munkát úgy végezze, mint azt maga a szerző teendője volna, ha annak második javított kiadását azon bővebb ismerettel, melylyel Czinár bírt, készítheti. S ez valóban úgy sikerült a mint a szövegbe Czinár igazításait és pótlékait beillesztette, mintha csak maga a szerző tette volna. Midőn alkalmilag saját munkája kéziratát előmutatván, azt a megjegyzést kockáztattam előtte, hogy kétségtelenül czélszerűbb lett volna annak kiadása, mintsem egy részének Fuxhofferba olvasztása, más részének pedig talán örökre kiadatlanul kéziratban maradása: egyszerű válasza volt, hogy a szerzetesnek első kötelessége szigoruan engedelmeskedni felebbvalói parancsának. »Irtam én már így egész természettant is — és itt egy, nem emlékezem már mily mesés rövid időt mondott, mely alatt vele elkészülnie kellett — főnököm parancsára, midőn erre hamarjában szükségese volt növendékeinknek, kiknek tanítását át kellett rögtön vennem. Pedig emlékezem, akkor is nyakig el voltam merülve az archivalis kutatásokba s történetírásba.«

Épen ily jellemző e páratlan önmegtágadó munkakészségre és a vállalkozó erőre és határozottságra az, a mit ő maga mond a Magyarországi Okmánytárhoz, az Akadémiának felhívására készített nagyszerű tárgymutatója előszavában:

»Miután a negyven kötetű roppant munka, (a Codex Diplomaticus) e nélkül, ugymond, nem nyújthat annyi hasznót, mennyit hazánk régiségei tudós vizsgálóinak abból méltán várni lehetne; s a magyar Akadémia az oklevéltan gyarapításán is kellőleg igyekeztvén, éber szemeit Pannonhegyére fordította, kegyesen úgy vélekedvén, hogy a benedeki szerzetben ez akadály elhárítására sem kedv sem erő nem fog hiányozni. Hogy kedv nem hiányzott, bizonyítja a 16 hónap alatt *szünórákban*, senkitől nem kényszerítve bevégezett 100 ivnyi mű. — Volt-e ereje a szerzőnek erre, vagy inkább meglesznek-e erről győződve azok, kiknek használatára e terhes munka föl lett vállalva? Kétes kérdés, melyet csak a használata közben tapasztalt haszon fog megfejtetni. De kész

szívvel hozzá fogván a munkához, a bennünk helyezett bizodalom hálás érzetével gondosan vizsgáltuk« s a többi, mikép felelhet meg t. i. legjobban feladatának. S ennek tudományos tárgyalásával előszavát azzal fejezi be, hogy bocsánatot kér még, ha egy vagy más hiba becsúsztott volna; a többiben felhívja »a tudós férfiakat, társait, kik azt használandják, hogy vele hálát adjanak, mint Scipio a halhatatlan Istennek, kinek jóvoltából végre e terhes, de hazánk történetét tanulmányozóktól régóta hiában óhajtott munkát, a nyolczvan éves aggastyánnak ép erőben bevégezni megengedte.« Ily hatalmas erővel dolgoztak s ily szerényen szóltak a tudomány s irodalom ezen pankratiastái, kik még szerencséjöknek tartották és megköszönték főnökeiknek és hazájoknak, ha ily óriási s mégis másodrendű munkákra, melyekkel csak használni, de fényleni nem lehetett, vállalkozhattak, ha azok rájuk parancsoltattak, minden díj és elismerés nélkül; s azt is csak úgy, hogy szünóráikban készítsék.

Kedvvel, örömmel és lelkesedéssel tett ő így mindent, nemcsak nagyot, a legkisebbet is, a mi teendő érte. Csak egyre volt nehezen rábírható, mint említém, az alkalmi vers megírására, mely akkor hazai iskoláinkban annyira divatos tudományos kelléknek ambitionáltatott az éneklő kicsinyek s a megénekelt nagyok által. A collegiumi és kolostori Musa ezen alacsonyan repkedő verseinek izetlen hizelgéseit, — melyek abban hasonlítottak egymáshoz, hogy a leglaposabbat is úgy mint a kiemelkedőbb férfiakat egyforma mértékkel dicsőíték alkalmilag, Apollóval, a Musákkal, Gratiákkal, Virgil és Horatius metruma és roszul használt szavai utánzásával az őskor legnagyobbjai közé emelve, — még akkor nálunk nagy divatban voltak, sőt még közben az irodalomban is szerepeltek. Nem tudtuk valóban maig azt a szép ily alkalmi irodalmi szokást meghonosítani, mely az olaszoknál még az enemü menyekzői »Par le Noce« alkalmi iratokban is divik, hogy, ha már kell, valamely kiadatlan régibb irodalmi vagy történelmi szöveg kiadására felhasználjuk. De Czinár már akkor repudiálta e parasit Musát. Mindig gyűlöltem ezt, mond autobiographiájában, és csak a végső szükség kényszeríthetett rá; midőn már senki más nem tehetette, vagy az idő oly szűk volt, hogy senkisésem vállalkoz-

hatott, akkor hajlott, ugymond, főnöke határozott parancsára. Így keletkezett és maradt fenn néhány ily költeménye is. De melyek azután szintén egy fövel magasabban is állanak a többi hasonló holmi felett. Jellemzőleg ezek közül is egyik épen az Apponyi-könyvtárnak 1827-ben Pozsonyban megnyitását ünnepli. Mi akkor valóban nagy tudományos esemény is volt.

Egész valója nem is annyira az irodalmi fellépésre volt irányozva, mint inkább a tudományos munkálkodásra, ennek ápolása- és terjesztésére s közös irodalmi feladatok végzésére, Ebben is valódi benedeki és maurinusi szellemtől volt áthatva. A tudományos szellem ébresztése, ápolása és terjesztése mellett leginkább a társulati és közös célra való munkálkodás feladatát tartotta szem előtt, mely mellett az író személye azután szerényen rejtezve lappanghat a háttérben.

A mint akkor a pannonhalmi monostor írói köre, irodalmi újabb mozgalmaink hajnalán, irodalmunk színvonalán állott, kezdve a theologiától egész az aesthetikáig és szépirodalmig, valóban mintegy hivatva látszott lenni, ily nemzeti tudományos s irodalmi iskola alapítására. Az idő is akkor a szerint volt világszerte, midőn a század első negyedében ismét a középkori műzslések a történelmi és nyelvemlékek, és társadalmi intézmények nemesebb iránya felé fordult a közszellem; a mindent nivelláló és megingatott forradalmi állapotok ellenhatásaként biztosabb alapot és fejlődést keresve.

Régen elpusztulva állottak már akkor Franciaországban a benedeki maurinusok híres monostorai, midőn egy napon Don Gueranger megállott társaival a magtárnak használt régi solosmei monostor romjai előtt. Megszerezték, helyreállították, s nem nyugodtak, míg benne a maurinusi intézményt is vissza nem helyezték. A dolog egyszerűen kezdődött, mint maga idejében akár szent Benedek vagy Tarrisé apát intézménye. Néhány hasonérzelmű jámbor, ájtatos, vallásos és tudós férfiú, ügyvédek, hivatalnokok, papok és tanítók, írók és művészek összeálltak ismét egy új congregatiába, a kiknek épen a csendes és nyugodtabb, vallásos és tudományos vagy művészi életre ily hajlamuk, kedvök és hivatásuk volt. Főnökük Gueranger kitűzte mindenkinek képessége és hajlama

szerint feladatát. A választott szakmára ellátta őket a szükséges eszközökkel és könyvekkel. A mint egy vagy más tanulmányával és munkájával elkészült, esséyet kellett felöle készítenie, melyet estenkint összegyűlve felolvastak, megbíráltak, s az illetőt tanulmányaiban segéllve tovább utalták. Ily egyszerű móddal képezték tudósaiikat s rendezték be irodalmi tanodájukat, melyből csakhamar a nagyszerű irodalmi monumenták, patristikai és liturgikai munkálatok és codexi kiadások származtak, melyekkel Gueranger és Pitra a Spicilegium Solesmense számos kötetei publicatióiban a tudományos világot egyszerre meglepték. A nemrég elhunyt Gueranger ez által egy új hittani liturgikai iskola fejevé lett a régi gallicanismus ellenében; míg társa Pitra ma a világ egyik leghíresebb könyvtárának a római vaticana codexinek May és Mezzofanti után méltó praefectusává vált.

Hasonlón a híres szónok, Lacordaire egy napon a Via Appián Rómában megállott a pusztulóban levő San Sisto kolostor előtt, mely egykor a domonkosi művészetnek oly híres bölcsője volt, mint Fiesole s a florenczi San-Marco. Lelkesedve Marchesini nagy munkája által, mely a domonkosiak történetében tudományos és művészi iskoláikat leírja, égett a vágtyól, hogy visszahelyezett szerzete mű- és tudományos iskoláit is visszaállítsa. Szövetkezve Besson a művész és Piel társaival letelepedtek ott, hogy a domonkosi iskolát újra feléleszszék. Lacordaire kora halála a szép kezdetnek csakhamar véget vetett. Míg Gueranger és Pitra solesmei szerzetesi tudományos telepe maig, az egyiknek halála, a másiknak Rómában bibornoksággal diszitése után is virágzik.

Ezen képek festésével vélem legjobban illustralhatónak, T. Akadémia, Czinár alakját is és szellemét. Mert így állt előttem Czinár egész valójának eszményképe a percztől fogva, hogy őt ismerni tanultam. S ezen képek festésével vélem legjobban illustralhatónak, T. Akadémia, Czinár tudományos irányát. A hasonlatra még inkább felhív a pannonhalmi iskolának azon köre és hatása irodalmunk s tudományos igyekezeteink újabb felvirradásának hajnalán, mint azt előbb vázoltam, és mely mintegy hivatva volt ily új irány alkotására. Ámbár akkor már a talán nálunk szükségesebb és két-

ségtelenül legáldásosabb tanodai működés, a rend minden erejét igénybe vette, és ma is a tanügy újabb nagy igényeivel még erősebben nehezedik rá mint valaha. Mint a monostor homlokzatának nagyszerű domborműve alá, mely a sz. István általi alapítást s az újabb visszaállítást ábrázolja, — alkalmazott felirat mondja: *Praedicate Doctete*. Ugy az utóbihoz ma az újabb kor sűrűbb igényei járulnak.

De azért valamint hajdan apostolaink és hittérítőink, szentek és vértanúk, tudósok s államférfiak, tanítóink és művészeink itt támadtak s innét származtak, úgy legújabbban is az a tudományos iskolai s irodalmi mellett még egy új iránynak, a hazai monumentalis egyházművészetnek is telepe lett a szent hely. Hazai műtörténetünk legnevezetesebb korában, Árpádkori román s átmeneti építészeti legérdekesebb emlékei benedeki szerzeteseink művei voltak. Egyház-építészeti műveik az eddig ismert egyetlen különvált magyar iskolát és műidomot képezték; mint ezt vizsgálataink nyomán már a külföldi műtörténetírás is felismerte s elfogadta. Lébény és Ják, Tihany és Kaplony, Pannonhalma és Dömölk, Deák- és Bodrog-Monostor, Boldva és Aracs sat. a benedekiek mindannyi műemlékszerű egyházai, vagy csak ezek romjai és maradványai művészletei ismerete ezt még maig is hirdetik.¹⁾

Egy napon, még az ötvenes években, vizsgálgatva a hazai benedeki művészet ezen emlékeit Lébényben és Deákin, betértem utamban Pannonhalmára is, hogy műemlékeit tanulmányozzam. Czinár, Kruesz Krizostom a mostani főapát és Rómer szeretetteljesen kísérték, segédkeztek és lelkesedtek velem, midőn a minden nyomon mutatkozó remekművészet egy-egy maradványa feltűntével régi templomuk egykori fényét és műszépességét kiemeltem. Egyikünk közben felsohajtott, ki fogja ezt valaha még így visszaállítani. A lelkesedés hatása alatt mindjárt a legközelebb állóra mutattam, mint a kit a közvélemény már akkor kijelölt, hogy majd talán ő, ha főapát lesz. Ez ma a szó teljes értelmében, sőt a mi ritka eset, a képzeletet is túlhaladva már valósult. Ma a pannonhalmi

¹⁾ Lásd Ipolyi Magyarország középkori emlékszerű építészete, és kisebb munkái I. sat.

egyház az országnak eddig legfényesebben, és mi több, a főapát és rend nagy áldozatkészsége és Storno művészi keze által, a legstylszerűbben helyreállított műemléke; mint ezt önök is e restauratioja alkalmából megjelent ritka fényű kiadásából ismerhetik. Hozzá Deáki is megújítva fentartatott, és Lébényt saját plebánosa, kit szintén első lehettem szerencsés műemlékére figyelmeztetni, midőn egy napon Knauz Nándor társunkkal látogattam, legpéldásabban, és minden dicséretet felülmuló buzgalma és gondja által épen oly fényesen mint stylszerűen restauráltatott. Ki ne óhajtana, ezeket hallva, hogy legyen ez kezdete, ha nem egy oly magyar műiskolának, minő Árpádkori benedekiek iskolája volt, úgy legalább műemlékeink méltó restaurációjának.¹⁾ Méltóan csatlakoznék ez azon irodalmi iskolához, melyet Guzmics, Czinár és társaik a szent hegyen alkottak; és képes lehetne annak további nagyobb szerű fejlődését folytatni; melynek ezek már a nagy könyvtárral s irodalmi és tudományos kezdeményeikkel alapját megvetették.

IV.

De Czinárról szólva félig-meddig sem felelnék meg feladatomban, ha őt végül még épen e részben nem emelném ki. Senki nálánál nem látszott jobban hivatva ily tudományos iskola alapítására, mint mondám; nemcsak nagy és széles képzettségénél és lelkesedésénél, de páratlan készségű közlékenységénél fogva is, ha ily iskola élére állítatik. De a mily szerény volt a megtisztelő feladatok mellőzésében, mert társai által kétszer is apátnak választva, az összes szavazatokkal először, és másodszer is nagy többséggel, ő mégis egyszer sem fogadta el ezt; úgy hasonló munkássága is, melylyel nagyobb és döntő hatást gyakorolhatott volna, leginkább csak is mellékes vagy alkalmoszerű volt. Ilyenkor azonban nem nézte azután azt, volt bárki, valamely tanulója vagy növendék-papja és társa, az ország vagy a világ első tudósa, ki tőle tanítást vagy csak utalást, felvilágosítást, adatot és okmányt

¹⁾ L. Az egyházi művészet emeléséről hazánkban Ipolyi Kisebb munkái II. 236.

kért, azonnal közlékeny lett és bőkezű volt a feláldozásig s önmegtágadásig. Nem volt tárgy, melyben nem tudott volna felvilágosítást adni vagy kiségegni. Rendesen pedig többet adott, többre utalt, mintsem vártuk vagy reméltük volna. Kérésünkre nemcsak megfelelt, de még ráadásul új valamit is tett hozzá. Mindannyit pedig, kik vele érintkeztünk, meglepett és elbűvölt tudományával és készségével. Soha sem feledem ily hatásának emlékét; de nemcsak rám nézve, másokra is, minnek többször ismételve tanuja voltam.

Mert jött bárki Pannonhalmára, jártunk pedig oda akkor sokan, mintegy tudományos bucsura is; vagy csak irt is neki, s ő észrevette, hogy a tudomány érdeklí, azonnal lelkesedve előadott mindent, a miről csak gondolhatta, hogy az illetőnek használhat vele. Hordotta elébe a könyvet könyvre, jegyeztetett vele, leírta számára az okmányt; hozzá meg is magyarázta minden nehezebb helyét. Azután még oda is tette a segédkönyveket, kikereste neki az illető bizonyítékokat, hogy maga is beláthassa s ítélhessen felőle, jól magyarázta-e neki. Ilyesmíhez természetesen nem elég csak a jó lélek, udvariasság és szolgálatkészség. Ehhez még tudományos szenveldély is és nagy képzettség kell egy könyv- és levéltárnokban. S ő mindehhez azután azt sem kérdezte többé, hogy kivel és mivel van neki dolga. Legfőlebb akkor tudta meg a sokszor semmit sem mondó nevet, midőn felkérte a könyvtár látogatóját, hogy írja be a vendégkönyvbe. Tapasztalásból szölok, mert velem is megtörtént, midőn először mint idegen látogattam a könyv- és levéltárt. Tudományos kérdéseiről és tudakozásaiból, úgy is jobban megismerheti, mondá nekem egyszer így, mintsem nevéből, hogy sajátlag kivel van dolga.

Emlékezem, mily elragadtatva szóltak felőle így mások is. Midőn a nagyszerű és fényes publicatióiról ismeretes Bock aacheni kanonok, korunk legavatottabb egyházi mű- és liturgiai-archaeologusa Európa egyházi műemlékeit az ir sz. Patriktól kezdve a palermói capella palatinaig beutazva vizsgálta, útjában Pannonhalmára is beköszöntött. Czinár átvette itt a könyv- és levéltárban a vezetést, mint rendszeren az ily látogatókkal tenni szokta. Bock ki fenhangon beszélni megszokott volt már ily alkalommal, a mint ezt vele

utazva a külföldön magam is tapasztaltam, csak lenézve s kevésbe vette a sajátoságot őreget. De mire Czinár minden kérdésére többet felelt, mint a mennyit maga Bock tudott, ugymond ő, ki ezt nekem még mindig ámulva Czinár tudománya fölött beszélte; mindinkább bámulni kezdte alapos s terjedt ismereteit. Most már, ugymond, oly kérdéseket vetett fel, melyek specialis tanulmányainál fogva akkor általában csak őt foglalkoztatták, mint a régi liturgiai öltönyök kelmei és szövetei története stb. És Czinár erre is egész adparatussal, nemcsak Durandus Rationaléjából, hanem Anastasius Bibliothecarius helyei felnyitásával is felelt. Holott Bock eddig azt vélte, hogy az e műben lappangó őskeresztény liturgiai műadatokat csak ő és tanára, a kölni Kreuser fedezték fel először. Czinár azonban ezeket úgy ismerte, a nélkül, hogy valaha az ő újabb munkáikat olvasta volna, akárők mind a ketten.

Igy álmélkodott bibliographiai ismeretein Butsch Fidelis, az augsburgi híres antiquarius könyvész. Habár mestersége versatusságával nem egyszer rászédhette a duplumok becseselésénél az ily fogásokban már kevésbbé jártas öreg Czinárt. Magam voltam szintén tanuja, midőn legkitünőbb hellenistáink egyikének, Lichner tagtársunknak társaságában látogattam a könyvtárt, mint lelkesedett öregnek ezen tudományos lelkesedésén. Tőle eredt akkor a Czinár felől azóta sokszor elmondott röpszók egyike is: Mi a híres paanonhalmi könyvtár legnagyobb nevezetessége? Maga a könyvtárnok Czinár! És láttam Pannonhalmát és ott Czinárt! Pedig Lichner maga is a pozsonyi nagybecsű evang. lyceumi könyvtárnak kitünő könyvtárnoka volt már akkor; ki hasonló tudományával és készségével, mint számosakat, engem is lekötelezett.

Valóban látni kellett Czinárt ilyenkor, midőn így a könyvtárban vagy levéltárban, rendes dolgozó helyén, mintegy elemében volt. Oly biztossággal s otthonossággal járt és kelt ő a könyvek s levéltári csomagok tömegének e mérhetlen birodalmában, mint a kalauz könnyű sajkájával a tengerből szirtjei fölött ellejt a csak előtte ismeretes vizösvényen. Mintha a kis újjában lett volna az alatta azóta, hogy átvette: közel százezer számra szaporodott könyvek mindegyike: »ugy

tudta mindenik helyét, mond fölőle egykori segéde Römer, ¹⁾ s egyszerre elővéve a polczról, rányitott mindjárt a helyre, melyet valaki keresett.»

Ilyenkor azután, midőn így a könyvtárban tudományos tárgyról szólt, vizsgálatairól és munkáiról beszélt, midőn az adatokat kutató történelbuvároknak kérdéscire felelt, magyarázott, adatokat hordott s utasításokat adott, egész lényét és valóját a melegség és lelkesedés hatotta át. Sovány sötét kinézésű, hosszú sápadt arcának szabálytalan tülerős vonásai kedvesen kiderültek és szinte megszépültek. Tüzes de nyájas szeme villogott az örömtől, izmai tágultak és szíve mintegy áradozni látszott a szeretettől és meghatottságtól. Nem lehet nálánál valami kedvesebbet, melegebbet és meghittebbet képzelni. Magas, szikár, csontos, szálas alakja ilyenkor még inkább kimagasult és mozgékonyabb lett. Sűrű magasra felmeredő és bozontosan szétsugárzó haja, mely még aggkorában is koromfekete volt, mindig szikrázott, hacsak érinté, mint maga nevette, a villányosságtól. Valamint szeme és szíve sugárzott a nemes örömtől, ha az előtte oly kedves, tudományos beszéd mind hosszabbra, ugy melegebbre fordult.

Különben Czinár egész megjelenésében, beszédében és gondolkozásában a tudós szerzetes kifejezése, sőt mintája volt. Inkább hallgatag és contemplálva magába elmerülő, csak a magasabb tudományos érintkezés által lett nyájasabb, felvidult és nyílt meg mindjárt ajka a bővebb-szóra is. Ez volt a sugár, mely a máskép hallgatag Memnon-szobort hangra fukasztá. Életmódja is és lakása a szigorig igénytelen s egyszerű volt. Csak a legszükségesebbel látta el magát. A kényelemmel annyira nem gondolt, s annyira dominálta őt a szerzetesi élet vallásos szigora, hogy mindebben csak eszményeinek adott kifejezést.

Élénken emlékezem még, hogy midőn először léptem lakócellájába, az első volt a mi az ajtót betéve feltűnt, hogy annak táblája tele volt írva krétával. Betük, számok, mértuni alakzatok, mint valami hieroglyph vagy inkább abrakadabra táblázatot

¹⁾ Halála alkalmából adott rövid életrajzában. Vasárnapi Újság 1875. 8. sz. Hol Czinár kevésbé hű arczképe is akkor megjelent.

tüntettek fel. Egyszerűn a Codex Diplomaticus egy-két lapidézete, majd mennyiségteni számképletek voltak, melyek őt épen az nap foglalkoztatták. S odajegyezte, ugymond, hamarosan, mert így legjobban feltűnik, nehogy az nap megfélekedzzék utánnézni, a nem tudom ki által kért idézeteket, s megoldani a hozzá e végett beküldött számtani feladatot.

Mert azt tartá élete legszebb perczenek, mint nekem mondá, midőn meghatva szivessége által köszöntem készségét, ha ugymond a tudománynak szolgálhat, ha adeptusaival járhat annak tárházában, a könyv- és levéltárban, melyet nagy részt ő alkotott, melynek kincseit ő tette leginkább használhatókká és közkeletűekké. Nézze, ez képezi minden hín földi örömet, dicsőíteni a nagy elméket és szolgálni, segédkezni a tudomány munkásainak. Azután felmutatott az ivezet festményeire, melyek a már előbb nevezett magyar írókat és tudósokat ábrázolják, kezdve Pázmánytól és Zrinyitől. »A mellettök üresen hagyott keretekbe is alkalmazni kellene már, mondá, irodalmunk újabb nevezetességeinek arczképeit;« és kérdé kit kellene festetni? Ha szavam volna, válaszolám én, oda is a középre Pallas-Minerva rosz és kopott allegorikai képe helyébe historiai festményeket alkalmaznék. Oda festetném szépen az egykori benedeki monostori írótermet, a stuba scriptoriát, a mint naponkint benne a szerzeteseknek kiosztja az apát az író hártját; s annak képe Maurus arczképe lenne. Mire ő mintegy tréfálva versengve rá mondá azonnal: én pedig oda festetném a jelenetet, a mint Robert gróf a premontréi monostor portaléja előtt málhás kincses lovaival áll, s az őt fogadó szerzetesek visszautasítják a hozott kincset, arra kérve, venne nekik ennek árán inkább íróhártját, mert a sok codex-írás miatt már fogytán van.

Ugy én, folytatva az enyelgést, mondám, hasonlót a hazai történetből vennék, a mint a budai sz.-lőrinczi pálosok kéri Mátyás királyt, ne adjon nekik annyi ajándékot, nehogy egyszerű életöknek a gazdagság megártson; és folytatják remeté sz. Pál sarkophagjának remek vésését tovább, miben őket a király küldöttei megzavarták. Vagy hogy előlről kezdeném s ide felfestetném sz. István és fia sz. Imre látogatását, a mint Maurust, a többi fölött kitüntetve, hétszer csokolja

meg, s ennek is Czinár Maurus arczképét adnám. Azután az egyik oldalra festetném sz. Gellértet, a mint Bakonybélben írja munkáit és sz. István decretumának fiához szóló paranaesisét. Másik felül Könyves Kálmánt, a mint tanul Pannonhalmán, sz. Lászlót a mint ajándékozta könyveit s egyházi műkincseit; vagy, a mint itt megérkeznek az európai kereszteladók stb. S így folytattuk e versengést, míg nem ő s én folytattuk ismét tovább a munkát.

Majd elővette a desideratumok hosszú sorát, melyekkel őt tudományos férfaik sűrűn felkeresték, hogy a kezei alatt levő levél- és könyvtárakból egy vagy más adatot szolgáltatson, vagy csak egy- és másfelől véleményt adjon; a minék azután ép oly lelkiismeretesen vezette rendes lajstromát, valamint teljesítésében önzetlen és fáradhatlan volt.

Élete végső éveiben a 90 év felé közeledő aggastyánt így kerestem még fel régi bizalommal, hogy Veresmarti Mihálynak a pannonhalmi levéltárban őrzött XVII. századi eredeti levelei mását megnyerhessem készülő munkám számára. Nehány hét múlva megküldvén, szükségesnek tartotta magát mentegetni, hogy későbben küldi. »Ámbár a sötét ködös deczemberi napok a rossz írás olvasására alig hagytak egy-két világos órát, mégis, ugymond, szemüveg segélye nélkül is belefogott, s ha nehezen ment is, hamarabb bevégezte volna.« De szeretetteljes társai kivették, folytatja tovább, erővel kezéből a tollat, nehogy szemét rontsa az írással s ők végezték a további másolást. De ő még így is conferálta, commentálta és szép classicus irályu latin levelével kísérte; mely utolsója volt hosszabb időn át folytatott levelezésünknek, miután nem-sokára 88 éves korában elhunyt.

De így kötelezett le számosakat közülünk az Akadémia élő s elhunyt tagjai közül. Czéhet és Ráthot egykor, Wenzelt és Nagy Imrét, Fraknóit, Rómert s másokat. Ellehet róla is mondani, mint Monte Casino mult századi híres történetírójáról a Bibliotheca Casinensis kiadói érdemeit méltányolva írtak: »Qui benedictino more totius vitae suae cursum inter pietatis officia et antiquitatis studia partiri consuevit — in hac percelebri schola excultus, totum animum

in has disciplinas intendit. Monasterii septa, procerum et vulgi captandi gratia, nunquam excessit — sed eum accesserunt quotquot in archaeologicis disciplinis praeclari exstiterunt viri.« Valóban míg egyfelől tudományos irányával mintegy újabb végrendeletet hagyott ismét ő is tudós szerzetének, kijelölve a magasabb feladatokat, a vallás, tudomány, művészet és hazai történelem terén, hol még számára dús kalászkok teremhetnek és a borostyán szebb ága virulhat; másfelől a mint így kiosztotta rendje szeretetteljes fogadása és segédkezése mellett, házuk tudományos kincseit, az által újra kisugárzott a szent hegy tudományos fénye irodalmunkra s nemzetünkre.

Mert elmondhatjuk mi is Pannonhalmáról, mint Dante »Paradicsomában« egykor éneklé Monte Casinóról, hogy onnét sugárzott ki az üdv új fénye földünkre;*) és hogy nagy férfiai, élete mély nyomokat hagyott maga után, mint az új világ költője Longfellow lelkes költeményében írta be e hely emlékkönyvébe,**) a Casinót tudomány szomjukban kegyelettel látogató Pertz és Layard, Mai és Ozanam, Gregorovius, Reumont és Gladstone nevei mellé; kik közül az utolsó sem nyomhatá el, hogy ode ne írja tudományos ohaját: *Floreat!*

Ezt ohajtjuk mi is Pannonhalmának itt ma tudós tagtársunk emlékenél; ki míg az akadémia elsorangu nagy munkálatait, a Monumentákat, a Codex Diplomaticus Arpadianust,

*) Dante Alighieri Divina Commedia. Paradiso XXII. 37—43.

Quel monte, a cui Cassino é nella costa,
— — Ed io son quel che su vi portai prima
Lo nome di colui, che'n terra addusse
La verità che tanto ci sublima:
E tanta grazia sovra me rilusse stb.

**) Longfellownak a Monte-Casinoi könyvtárba írt költeménye:

Lives of great men all remind us,
We can make our lives sublime,
And departing leaves behind us
Footprints on the sand's of time.

rendje dus emlékkincseivel diszíté, addig ő maga szerény de terhes másodrangu munkákra is vállalkozott az Akadémia számára. Ezekkel is azonban egyaránt, a magyar Monasteriologiával és a Codex Diplomaticus Hungariae indexével, nélkülözhetlenalapköveket rakott le nemzeti történelmünk számára.

Méltó, hogy a magyar történelem az Akadémia színe előtt koszorút tegyen a jeles férfiú emlékére!

BRANKOVICS GYÖRGY

RÁCZ DESPOTA

BIRTOKVISZONYAI MAGYARORSZÁGBAN

ÉS A

RÁCZ DESPOTA CZÍM.

PESTY FRIGYES

LEV. TAGTÓL.

(Olvastatott a M. Tud. Akadémia 1877. január 2-ki ülésén.)

BUDAPEST, 1877.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)